

אחדות

XXX. ÉVFOLYAM, 127. SZÁM • 2020. FEBRUÁR • 500 Ft
5780. SVÁT • שבט תש"פ • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

A RUHA TESZI AZ EMBERT

A kóser öltözködés divatja

75 ÉVE SZABADULT FEL AUSCHWITZ

KÖVES SLOMÓ: **tiszta és egyértelmű útmutatások** kellene a gyűlölet ellen
A világ vezetői is megemlékeztek a holokausztról

NEW YORK ÁRNYAI:
mitől erősödik az amerikai antiszemitizmus?

KEDVES OLVASÓ!

Egy különleges „trilógia” első darabját tartja most kezében. Az *Egység* elkövetkező három száma három különleges témát taglal majd: a zsidó öltözködést, a zsidó névadást és a zsidók által beszélt saját nyelvet. Miért ezt a hármat? Mert ez a három dolog őrizte meg őseinket az egyiptomi rabság idején. Tudom, tudom, még Purim sincsen, nemhogy Peszách, de hadd magyarázzam meg!

Azok a héber rabszolgák, akiket Egyiptomban súlyos, nehéz munkára kényszerítettek a keménykezű felügyelők a fáraó parancsára, nagyon sok mindenben távol álltak a zsidó eszményektől. Ahogy a Talmud tanítja: átmentek a tisztátalanság 50 kapujából 49-en. De nem mentek át az ötvenedik, ami pedig a teljes asszimilációt jelentette volna. Ezek a megnyomorított, embertelen körülmények közé kényszerített héber rabszolgák megőriztek három olyan attribútumot, ami megkülönböztette őket a környezetüktől, és megtartotta őket eredeti identitásukban, megakadályozva, hogy teljesen a többistenhívő egyiptomiak közé olvadjanak. Megőrizték a neveiket – és ezzel megtartották az identitásukat. Megőrizték a nyelvüket – és ezzel elkülönítették magukat a környezetüktől. Végezetül megőrizték az öltözködési szokásaikat – és ezzel beburkolták magukat a helyes elvekbe, amik a cselekedeteiket vezették.

Ezzel a hármas egységgel tudtak megmaradni az elnyomatás évtizedein át is önálló népnek, akiket aztán megváltott az Örökkévaló a rabságból, hogy nekik adja a Tórát. De ezzel még előrébb szaladtunk, egészen Sávuotig...

Térjünk vissza Purimhoz! A zsidó Mordecháj unokahúga, Hádászá kénytelen volt elrejtetni valódi identitását: felvette az Eszter nevet, az uralkodó háremének őrei perzsa ruhákba öltöztették és minden bizonnyal nem társaloghatott Achasvéros királlyal másként, mint perzsa nyelven. Ám, amikor veszélyben volt a népe, visszatért gyökereihez: imádkozott, böjtölt és felfedte a férje előtt – aki szó szerint ura és parancsolója volt – valódi kilétét.

Peszách, mondhatni, a beszéd ideje: elsoroljuk, hogyan kerültek őseink rabságba, hogyan mentette ki őket az Örökkévaló és hogyan emlékezünk mi meg erről. Sávuoikor pedig – ötven nappal a széder elbeszélése után – megünnepeljük a Tóraadás ünnepét, amikor a héber törzsekből zsidó nép vált.

Figyeljük csak meg a három egymást követő ünnep attribútumait! Purimkor jelmezbe öltözünk, Peszáchkor beszélünk, Sávuoikor pedig néven neveztetünk. Kérem, jöjjenek tehát velünk erre a három hónapos izgalmas utazásra, hogy körüljárjuk a zsidó identitásnak ezt a három alapkövét: az öltözködést, a nyelvet és zsidó névadást!

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a
www.zsido.com/egység
oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

BORÍTÓ

A ruha teszi az embert

Illusztráció:

Tausz Gábor Ezra

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egyseg@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Cseh Viktor, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

NEW YORK ÁRNYAI
„A tavaly bejelentett
421 New York-i
gyűlölet-bűncselekmény
fele irányult a hagyományos
viselete okán
látható zsidó közösség
ellen, ez olyan 50
százalékkal több, mint
az előző évi adat.”

32. oldal

6. oldal

A RUHA TESZI AZ EMBERT

„A Tóra előírja, hogy mindkét nem a saját ruháját hordja. A férfiak által viselt női ruha, illetve ennek fordított esete félreértésekre adhat okot és erkölcstelenséghez vezet.”

SMÚZ

- 21 A főszerkesztő levele
A tisztátalanság ötvenedik kapuja
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Mi a kapcsolat a mosás és az istenszolgálat között?

HOHMECOLÓ

- 61 A ruha teszi az embert
- 81 A Judenhutól a sárgacsillagig – amikor önkény diktálja az öltözképet
Chana Deutsch írása
- 101 A kaftán és ami mögötte van
- 121 Debby: Kóser divat kompromisszumok nélkül
Steiner Zsófia interjúja

JIDDISKÁJT

- 161 Az új budapesti mikve háláchikus különlegességei
Mikvék a fővárosban zsidó nők számára 9. rész
Oberlander Báruch rabbi írása

20. oldal

MINDEN ZSIDÓ ÁLMA BEFEJEZNI A TALMUDOT

„A tanulás a zsidóság talán legnagyobb micvája ... a zsidóságban elsősorban nem az információk bemagolását jelenti a tanulás, hanem az elmélyülést és a tudás elsajátítását”.

- 201 Minden zsidó álma befejezni a Talmudot
Steiner Zsófia írása

KILE

- 221 75 éve szabadult fel az Auschwitz-Birkenau-i haláltábor
Megyeri András Jonatán írása
- 241 A gabonakereskedelem Rotschildjai – Az Ephrussik
Ausztrics Andrea írása
- 261 Vásárlásból lelkiismereti kérdés? Zsidó nagyáruházak vs. szombattartó kiskereskedések
Cseh Viktor írása

MISPÓHE

- 301 Ruhák a tányérunkon, avagy mit viselnek az ételek?

ÉCESZGÉBER

- 321 New York árnyai
Seres László írása
- 341 A fiú, aki kiénekelte magát a bajból – mese

MARK SPITZ MAGYARORSZÁGON LETT BÁR MICVA

Avilágleghíresebb zsidó sportolója, az olimpikon úszó Mark Spitz látogatott Magyarországra az Év Sportolója Gála díszvendégeként. Itt tartózkodása alatt

sportolókkal és rajongókkal is találkozott egy, a Macabi VAC egyesület által szervezett találkozón január 17-én.

Az egyre erősödő antiszemitizmus kapcsán Spitz határozott véleményt fogalmazott meg egy résztvevő kérdése nyomán: „a legfőbb eszköz az antiszemitizmus elleni küzdelemben [...] az intellektuális erő.”

Spitz magyar felmenőkkel is rendelkezik. Az úszóbajnokból lett üzletember és motivációs tanácsadó még sosem tette fel a tfilint azelőtt, így itt Magyarországon lett bár micvá, amikor a beszélgetés végén Stell Jichák rabbi segítségével felvette az imaszíjakat. Spitz meghatottan követte a rövid imádsággal kísért ceremóniát.

„A GYŰLÖLETRE MÉLTÓSÁGGAL KELL EMLÉKEZNI”

A budapesti gettó felszabadításának 75. évfordulója alkalmából január 17-én a Dohány utcai emlékfalnál tartott megemlékezésen *Köves Szmó*, az EMIH vezető rabbija így fogalmazott: „A gyűlöletre méltósággal kell emlékezni. Nem az a kérdés, hogy kik voltak a szüleink, hanem hogy mit kezdünk az emlékünnel.”

A megemlékezésen felszólt *Fahidi Éva* túlélő, *Yacov Hadas-Handelsman* izraeli nagykövet, valamint *Niedermüller Péter*, Erzsébetváros polgármestere is. A résztvevők a Budapesti Ortodox Rabbinátság vezetője, *Oberlander Báruch* rabbi vezetésével gyászimát, Kádist mondtak az áldozatok emlékére és mécseseket gyújtottak az emlékfalnál.

A megemlékezésen hat középiskola több mint 200 diákja vett részt, akik a beszédek elhangzása után Fahidi Éva túlélővel beszélgettek a Bét Menáchem Általános Iskolában.

AZ ÁLTER REBBE TANÍTÁSAIVAL AZ ÖSSZEFOGÁSÉRT

Tévt hó 24-én (ebben az évben január 21.) emlékezünk meg az Álter Rebbe, a ljádi *Snéur Zálmán* rabbi halálának évfordulójáról. Ezen az Álter Rebbe leszármazottai – chábád hászidok, egyéb hászid csoportok tagjai és a litván irányt követő családtagok – vesznek részt, akiknek saját szervezetük is van. Idén több mint kétszázan vettek részt az eseményen.

A találkozót vezető Shmuel Butman rabbi különleges projektet hirdetett meg az évforduló alkalmából, melynek célja az, hogy az Álter Rebbe átfogó háláchikus művét, a *Sulchán Áruch*-ot tanulmányozzák. Ennek érdekében egy internetes oldalt is létrehozta *Alterrebbe.org* címen, ahol bárki feliratkozhat a tanulásra, és az elvállalt oldalakat le is töltheti. A kampány célja, hogy a zsidókat az Álter Rebbe írásainak tanulmányozásával hozza egymáshoz közelebb.

TRUMP KÉTÁLLAMI BÉKETERVET MUTATOTT BE

Demilitarizált palesztin állam Kelet-Jeruzsálem fővárossal, duplájára növelt palesztin fennhatóság, 50 milliárd dollár a palesztin gazdaságnak, ugyanakkor izraeli szuverenitás az osztatlan Jeruzsálem, a Golán-fennsík, a Jordán völgye, valamint Júdea és Szamária zsidó települései felett – így lehet összefoglalni a január 28-án nyilvánosságra hozott béketervet.

Az amerikai elnök Benjamin Netanjahuval az oldalán állt a kamerák elé a Fehér Házban, hogy bejelentse a béketervét, mely szerinte alapvetően különbözik a korábbi próbálkozásoktól. Több Öböl-menti állam nagykövete is megjelent a bejelentésen, akiket álló ovációval üdvözöltek a résztvevők.

Az izraeli kormányfő leszögezte: a palesztinoknak el kell ismerniük Izraelt „zsidó államként”. Rámutatott, hogy az új béketerv reális és esélyt nyújt a tartós béke megteremtésére. Leszögezte, hogy beleegyezett a palesztinokkal folytatandó tárgyalásokba, mert a Trump-tervet kiegyensúlyozottnak találja.

Mi a kapcsolat a mosás és az istenszolgálat között?

A zsidó vallás egyik legelképezetőbb jelensége, hogy a legprózaibb dolgokat is képesek vagyunk befűzni a vallásgyakorlatba, felemelni a szentség szintjére és az Örökkévaló szolgálatába állítani. Így válik szentté a cipőfelhúzástól az étkezésig minden, ideértve a szennyes ruhák kimosását is.

Yaakov Perl részére
5711. sziván hó 17. (1951. június 21.)

Üdvözlés és áldás!

Legutóbbi látogatásuk okán szeretném ismét megáldani Önt és feleségét jó és hosszú évekkel!

MINDENBŐL LEHET TANULNI

Zsidók számára a „jó és hosszú évek” valódi jelentése az, hogy jó cselekedetekkel töltjük meg éveinket, miközben élvezük testünk és lelkünk harmóniáját. Más szóval, napjainkat és éveinket olyan tevékenységekkel töltjük meg, melyek kapcsolódnak a Tórához és a parancsolatokhoz, és melyek kifejezik a hászid tanításokban leírt háromfajta szeretetet: Isten szeretetét, a Tóra szeretetét és zsidó felebarátunk szeretetét. Az ilyen élet sikert és áldást hoz az ember saját otthonába, továbbá gyermekei és unokái otthonába is.

Ahogy találkozónk során is említettem, apósom, az áldott emlékü rebbe gyakran felidézte a Báál Sém Tov azon tanítását, mely szerint egy zsidó találja meg a saját istenszolgálatára való tanítást mindenben, amit látott vagy hallott. Magától értetődik tehát, hogy le kell vonnunk a tanulságot a rutinszerűen elvégzett napi tevékenységeinkből is.

A LÉLEK EGY IDŐ UTÁN BEPISZKOLÓDIK

Mielőtt felvennénk a ruhánkat vagy az alsóneműnket, azok teljesen tiszták és vasaltak, és minden darab a kijelölt helyén található. Miután azonban hordtuk őket egy darabig, gyűrötté, porossá és piszkossá válnak. Ezzel együtt nem dobjuk ki ezeket a ruhadarabokat, inkább kimossuk őket vagy elvisszük a tisztítóba. A tisztítószalon dolgozója egy hideg, avagy meleg vizet, illetve mosószert tartalmazó tartályba vagy gépbe helyezi a ruhákat, hogy megtisztuljanak a portól és a szennyeződésektől. Ezt követően a ruhadarabokat prés alatt kivasalják, hogy ismét hordhatóvá váljanak.

Ehhez hasonló folyamat történik a zsidó lélekkel is. Amikor Isten lelket ültet a zsidókba, legyenek férfiak,

nők vagy gyermekek, a lélek tiszta, „vasalt” és „méretre szabott”, minden egyes ember számára, ahogyan a reggeli áldásban is mondjuk: „A lélek, melyet belém ültettél, tiszta”.

Idővel, ahogy lelkünket világi dolgokra is felhasználjuk, Isten akaratával ellentétes módon, a lélek „meggyűrődik”. Emiatt lehetséges, hogy por és szenny tapad hozzá, amikor az előírt parancsolatokat hajtjuk végre, vagy amikor egy tilalmat hágnak át.

MINDENKI, AKI SZOMJAZIK, MENJEN A VÍZHEZ

Ettől függetlenül a Tóra tanítása szerint sohasem adhatjuk fel a reményt, hogy ismét tiszta és a zsidó életnek megfelelő állapotba kerüljön a lelkünk. Olyan helyre tegyük, ahol meleg van, a Tóra és a parancsolatok melegsége, mely életerővel tölti meg. A meleg mellett szükség van nedvességre is, mely hozzátapasztja a szent dolgokhoz. Ehhez a szívből jövő imádkozás segít hozzá, ahogy írva van: „Öntsd ki szíved, mint a vizet” [Jeremiás siralmi 2:19.], illetve a szívből jövő tóratanulás, melyről az áll: „Mindenki, aki szomjazik, menjen a vízhez” [Jesája 55:1.]. Mint tudjuk, „a víz jelentése a tóratanulás” [Bává kámá 17a.], és nem a valódi víz.

HOGYAN KELL MEGFELELŐEN KIVASALNI A LELKET?

A vízhez további adalékanyagokat kell adnunk: ilyen az adakozás, a kóser étkezés, illetve a parancsolatok betartása. Ezzel a módszerrel a lélek ismét teljesen tisztává válik. Továbbá, ha ráhelyezzük a Tóra súlyát, bár tehernek tűnhet, mégsem okoz semmilyen fennakadást, sőt „kivasalja” a lelket a megfelelő alakra és formára, és minden a helyére kerül. E példázat is azt tanítja, hogy a Tóra és a parancsolatok formálják a lelket a megfelelő alakra.

Befejezőképpen hosszú éveket és jó életet kívánok Önnek és feleségének. Legyen sok zsidó örömük gyermekeikből.

Áldással,

M. Schwartz

A RUHA TESZI AZ EMBERT

Ugyan bölcseink arra hívják fel a figyelmet, hogy „ne a korsót nézd, hanem ami benne van” (Mishna, Ávot 4:20.), azaz nem a külsőségek bírnak valódi súllyal, azt is tudjuk, hogy a zsidó népnek azért sikerült túlélnie az egyiptomi rabszolgaságot, mert a saját nyelvén beszélt, a gyermekeiknek héber neveket adtak és különleges, „zsidós” öltözködésükön nem változtattak. Az öltözéknek tehát minden kétséget kizáróan van megtartó ereje amellett, hogy az önkifejezésnek és a hovatartozásnak is fontos szimbóluma. A Tórában talán ezért is találunk számos, az öltözködéshez kapcsolódó parancsolatot. CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

„Férfi ne vegye nő ruháját: Ne legyen férfi ruhája asszonyon és ne öltödjön férfi asszonyruhát, mert az Örökkévaló, a te Istened utálata mindaz, aki ezeket teszi.”

(5Mózes 22:5.)

Ez a zsidó öltözködés egyik alapvető parancsolata. A Tóra előírja, hogy mindkét nem a saját ruháját hordja. Bölcseink ezt kétféleképpen magyarázzák. A férfiak által viselt női ruha, illetve ennek fordított esete egyrészt félreértésekre adhat okot és erkölcstelenséghez vezet, másrészt vannak, akik azt mondják, hogy régi pogány hagyományok ellen kel itt ki a Tóra, mivel egyes pogány orgiáknak része volt a ruhacsere. Bölcseink ezt a tilalmat kiterjesztették a cselekvésekre is, például, mivel a rúzs vagy a körömlakk használata alapvetően női szokás, férfiaknak ez tiltott.

CNIUT

A zsidó öltözködés, illetve tágabb értelemben életmód és viselkedés alapvető törvényét összefoglalóan cniutnak nevezzük. Fordíthatjuk szemérmességnek, ám ez a fordítás nem pontos, és csak részben fedí a kifejezés teljes jelentéstartományát. Szerény, visszafogott, nem magamutogató öltözködést, illetve magatartást jelent. Ez vonatkozik úgy a ruhadarabok hosszára, mint az

anyagára, színére és mintájára. A cniut törvényei elsősorban a nőket érintik, de a férfiakra is vonatkoznak öltözködési szabályok. A nőknek mindig szem előtt kell tartania azt a szabályt, hogy *kol kvudá bát melech pnimá*, vagyis a király (jelen esetben az Örökkévaló) lányának minden tisztessége, szépsége belülről fakad.

SZÍNEK

Míg korábban a színes ruha is elfogadott volt, addig mára a háredi világban egyre inkább leszűkül a színválaszték. Sok helyen a nők is csak feketét, szürkét, sötétkékét hordanak, a férfiak pedig szinte kizárólag fehér inget és fekete zakót vagy kaftánt viselnek. Míg néhány évtizeddel ezelőtt nem volt ritka a szürke, barna vagy sötétkék öltöny sem, addig manapság ez már nem igazán elfogadott.

SÁÁTNÉZ

A zsidó öltözködést meghatározza az a tórai tilalom, mely szerint:

„Ne öltösd fel vegyes szövetet, gyapjút és lent együtt.”

(5Mózes 22:11.)

Vagyis nem szabad gyapjú- és lenszálakból vegyesen készült ruhát felvenni. Ha az anyagösszetétel nem ismert vagy kérdés merül fel egy-egy ruhadarabban kapcsolatban, akkor erre megfelelően kiképzett szakem-

berek állnak az érdeklődők rendelkezésére, akik gyors elemzéssel meg tudják állapítani egy-egy ruhadarabról, hogy hordható-e.

Összeállításunkban a ma általánosan elterjedt öltözködési szokásokat érintjük, és nem térünk ki korábbi korszakok ruhadarabjaira.

FELSŐRUHÁZAT

Ing, póló

A férfiaknál kevésbé szigorúak az erre vonatkozó szabályok. Hordhatnak rövid és hosszú ujjú inget, pólót is, ujjatlan azonban nem illik.

Kabát

A különféle hászid irányzatok a XVII. századi lengyel nemesi viseletből kiindulva viselik a hosszabbra vagy rövidebbre szabott kaftánt vagy a frakkhoz hasonló kápotét, melyet övvel (*gártli*) kötnék meg a derekukon, szimbolizálva testük alsó és felső részének kettéválasztását, a testi és a szellemi elkülönítését. Vannak, akik egész héten hordják, mások csak szombaton. Bizonyos jeruzsálemi közösségekben ezüstcsíkos kaftánt viselnek, illetve egyes hászid rebbék különleges alkalmakkor színes (ezüst, arany, kék) kaftánt öltenek magukra. A litván ághoz tartozó vallásos zsidók nem hordanak kaftánt, náluk a sötét zakó az elfogadott felsőruházat, melyből a jesivák vezetői hosszabb változatot viselnek.

CICIT (CICESZ)

A *cicesz*nek nevezett ruhadarab, melyet a fiúk hároméves koruktól hordanak egész nap az ingük alatt, a tálit kátán, vagyis a kis tálesz, ugyanúgy négy sarka van, de nem lepelként veszik fel, hanem belebújnak, és egész nap hordják. Négy sarkán a rojtok szintén a 613 tórai parancsolatra emlékeztetnek, akár csak a tálitnál. Általában csak napközben hordják (hiszen a tórai szövegben szerepel, hogy látni kell a rojtokat), de egyes közösségekben – misztikus okból – éjszakára is felveszik. Készülhet gyapjúból vagy pamutból, a szálakat pedig géppel vagy kézzel kötik. A ciceszt ing alatt, egyes hászid csoportokban az ing felett hordják, de sohasem közvetlenül a testen, hanem egy réteg ruha fölött. Léteznek olyan ciceszek is, melyek egyben alsóruházatként is szolgálnak, ezek alá nem kell semmit felvenni. Hászid szokás szerint a kis tálesz is gyapjúból készül, más közösségekben könnyebb (pamut vagy műszálás) anyagot használnak.

Szólj Izrael fiaihoz és mondd nekik, hogy készítsenek maguknak rojtot ruháik szögleteire nemzedékeiken át; és tegyenek a szöglet rojtjára kék bíbor zsinórt (5Mózes 15:38.).

NADRÁG: Vallásos közösségekben csak a hosszú, fekete szövetnadrág elfogadott nagyobbacska fiúknál és férfiaknál, más helyeken megengedett kiránduláshoz vagy egyéb szabadidős tevékenységhez a rövid nadrág is, illetve egyéb anyagok használata.

TÁLIT (TÁLESZ)

Imalepel. Nagy négyszögletes textil, melynek négy sarkáról rojtok lógnak. A fiúk bár micva (13 éves) kortól, hászid és litván közösségekben az esküvőjüktől kezdve viselik imádkozáshoz. Gyapjúból készül és általában fehér alapon csíkos az anyaga, a csíkok legelterjedtebb színe a fekete, de a kínálatban a fehér, a szürke, az ezüst, a világoskék és még számos más szín is megtalálható. A tálesz négy sarkára rögzített a rojtokat cicitnek vagy, jiddis kiejtéssel, *cicesz*nek nevezzük. A parancsolat tórai eredetű. A Tóra szerint az egyik szálát kékre kell festeni, de ezt ma kevés közösségben gyakorolják, mivel nem egyértelmű, hogy mely tengeri állat felhasználásával állítható elő az eredeti szín.

FELSŐRÉSZ

(ing, póló, blúz stb.)

Nőknek a könyököt is eltakaró, nem kivágott, nem testhez álló, nem hivalkodó színű és mintájú felsőrészt illik hordania. Erre a ruhadarabra is igaz, hogy az egyes közösségek lányai és asszonyai jól azonosíthatóak a felsőrészüik alapján. A viszonylag testhez simuló, egyszínű hosszú ujjú pólóra felvett lazább, rövid vagy hosszú ujjú felsőrész például a *dáti leumi* (vallásos cionista) világban gyakori, míg a nyakig begombolt, galléros blúzok a háredi közösségeket jellemzik.

SZOKNYA

Hossza közösségenként változó. Alapvető elvárás, hogy legalább a térdet eltakarja. Vannak helyek, ahol földig érő szoknyát hordanak, máshol tiltott ez a hossz, és a lábszár közepéig érő szoknyát hordanak csak. A szoknya nem lehet testhez álló, áttetsző anyagú vagy hivalkodó színű, illetve mintájú. Vannak, ahol csak szövetből készült szoknyát hordanak, máshol különféle, színes anyagok, többrétegű szoknyák is megengedettek. A farmerszoknya sok helyen tiltott vagy kevésbé elfogadott.

EXTRÉM: *burka*.

Elszigetelt jelenségként vannak olyanok (elsősorban Bét Semesben és Jeruzsálemben), akik átvették a muszlim világ teljes testet és nyakat, sőt akár az arcot és a kezet is takaró öltözködését, és burka-szerű lepelben járatták már az egész kicsi lányokat is. Ezt a szokást a háredi világban is élesen elutasítják.

FEJFEDŐ:

A férjzett nők hajának eltakarása tórai parancsolat, melyet a házasságtörő asszonnyal kapcsolatos törvényekből vezettek le bölcseink. A Chábád közösségekben a Rebbe a parókaviselést szorgalmazta, ezzel szemben a keleti közösségekben és számos hászid csoport körében kifejezetten tilos a paróka hordása. Máshol megengedett, de rá kell tenni jelzésként egy kis kendőt vagy kalapot, hogy mindenki tudja, parókáról van szó. Vannak közösségek, ahol jellemzően inkább kendőt vagy kalapot hordanak vagy elöl kicsúcsosodó turbánt, és ezek típusa és megkötési módja is elárulja a hozzáértőknek, hogy viselője mely irányzathoz tartozik. Egyes ultraortodox közösségekben a férjzett asszonyok borotválják a fejüket.

FEJFEDŐ:

Zsidó közösségekben elmondható, hogy nemcsak a ruha teszi az embert, hanem a fejfedő is. Aból ugyanis, hogy ki mit és hogyan tesz a fejére, könnyedén megállapítható, hogy milyen közösséghez, a zsidóság mely irányzatához tartozik. Héberül *kipa*, jiddisül *kapedli* vagy *jármülke*. Érdekes módon a legismertebb zsidó ruhadarab nem tórai parancsolaton alapul, hanem csupán kötelezővé emelkedett szokásról van szó. A jeruzsálemi Szentélyben szolgáló papok viseletének kötelező eleme volt az istenfélelmet szimbolizáló fejfedő. Később az egyszerű zsidók között is egyre elterjedtebb szokássá vált a fiúk és a férfiak fejének betakarása. Ezt legkésőbb hároméves kortól fogva gyakorolják. A *kipa* lehet horgolt vagy készülhet selyemből, bársonyból, lehet kisebb, nagyobb, az egész fejet betakaró vagy hímzett mintás buharai változat. Vannak, akik kalapot vagy szőrméből készült *strájmilit*, esetleg magasabb, szintén szőrméből készített *szodeket* hordanak, de alatta mindig ott van a kerek *kipa* is. A kalap formája, színe és anyaga sem mindegy, készülhet bársonyból vagy nyúlszorból, lehet kisebb vagy szélesebb karimájú, és az sem mindegy, hogy inkább hátratulva vagy a homlokukba behúzva hordják. A hagyományos magyarországi ortodox viselet a kisebb, nem túl széles karimájú kalap volt, mely nem feltétlenül volt fekete. Manapság minden haredi férfi fekete kalapot hord. Vannak, akik külön odafigyelnek arra, hogy imádkozáshoz mindig dupla fejfedő legyen a fejükön, egy *kipa* és egy kalap vagy *strájmli*.

ZOKNI

Számos közösségben kötelező nők számára a vastag, átlátszatlan harisnya vagy zokni, amely olyan magasra felér, hogy a szoknya és a zokni között ne maradjon szabad bőrfelület. Más, szintén vallásos közösségekben, például a modern-ortodox vagy az izraeli *dáti leumi* (vallásos cionista) világban ez nem kötelező.

ZOKNI

Nagyon vallásos körökben elvárt, hogy a férfiak zoknit is vegyenek a lábukra, megengedőbb ortodox közösségekben nem kötelező. Egyes hászid közösségekben a térdnadrághoz hosszú térdzoknit hordanak (hétköznapi feketét, szombaton és ünnepeken fehérét), a guri közösségben pedig a nadrágjukat beletűrik a zokniba.

CIPŐ:

A *Sulchán Áruch*, a zsidó jog összefoglaló műve meghatározza, hogy hogyan vegyük fel a cipőnket. Először a jobb lábra, majd a balra, bekötni viszont fordítva kell, először a bal-, majd a jobblábas cipőt. Levételnél azonban éppen fordítva, először a jobb cipőt kötjük ki, aztán a balt. És ha ez nem lenne elegendő: egy balkezes éppen fordítva csinálja.

A JUDENHUTTÓL A SÁRGACSILLAGIG – amikor önkény diktálja az öltözéket

Amellett, hogy a zsidó vallás törvényei sok szempontból meghatározzák az öltözködést, a történelem során többször is előfordult, hogy a zsidókat megkülönböztető ruházat viselésére kötelezték. Ezek közül a legismertebb a zsidó kalap (Judenhut, pileus cornutus), valamint a különféle sárga jelzések a ruházaton. Ezek célja részben a figyelemfelkeltés, részben pedig a nevetségessé tétel volt. CHANA DEUTSCH ÍRÁSA

AZ ELSŐ FORDULÓPONT: A LATERÁNI ZSINAT

Az 1215-ös negyedik lateráni zsinat kimondta, hogy a zsidóknak és a muszlimoknak megkülönböztethetőnek kell lenniük az öltözükhöz alapján. Bár nem ez volt a legkorábbi ilyen tartalmú rendelkezés, többnyire mégis ezt a történelmi eseményt tekintik fordulópontnak a zsidó kalap viselésének elrendelésével kapcsolatban. A kiadott rendelkezést meg is indokolták a szerkesztők: mivel vannak olyan területek, ahol a korábban jellegzetesen öltözködő zsidók és muszlimok viselete kezd nagyon hasonlítani a befogadó keresztény társadalom viseletéhez (ami tévedésekhez és nem megengedett kapcsolatokhoz vezet), fontos a megkülönböztető viselet bevezetése.

A középkori kalapok és ruhára varrott foltok színéről és formavilágáról korabeli kéziratok illusztrációiból értesülünk. A művészetben a XIII. századtól jelenik meg ez a fajta ábrázolás. A kalapok színe többnyire

re sárga, máskor fehér volt, formája emlékeztethetett a frígiai sapkára, vagy lehetett inkább körkörös alapú, tetején kisebb-nagyobb csúccsal vagy pomponnal – a forma terület-

Süsskind von Trimberg, híres német zsidó trubadúr

ről területre és korszakról korszakra változott. Mivel nincsenek fennmaradt tárgyi emlékek, e fejedők anyagáról nem rendelkezünk közelebbi ismerettel. Érdekesség, hogy a zsidó kalapot a korai zsidó kéziratillusztrációk is tartalmazzák, ellentétben a kötelezően viselt megkülönböztető foltokkal, ami a szakemberek szerint arra utal, hogy a kalap, legalábbis eredetét tekintve, a zsidók normális viselete volt, és csak később vált kötelező jelleggel hordott, nevetségessé megkülönböztető ruhadarabbá. Így jelennek meg például Judenhutban egyes középkori hágádák zsidó alakjai, többek közt a méltán híres, XIII. századi, németországi eredetű Madárfejű hágádában.

A kalap egyébként leginkább osztrák, német és olasz területeken terjedt el. Egyes uralkodók, politikai megfontolásból, nem követték a zsinati határozatot, II. András magyar királyt (1177–1235) végül ki is átkozták engedetlensége miatt. A rendelet azonban évszázadokon át érvényben maradt, de különböző

korokban és földrajzi területeken különféle szigorúsággal kérték számon, illetve tartatták be. Az bizonyos, hogy mire a XVII. században Litvániában is bevezették a Judenhut viselésének kötelezettségét, addigra Európa legnagyobb részén már túlhaladott volt.

A SÁRGA FOLTOK

A különféle sárga foltok viselése ennél jóval elterjedtebb és gyakoribb jelenség volt szerte Európában, és jóval túlnyúlt a XVI. századon. Legáltalánosabban elterjedt alakja, a kör miatt latin szóval rotának nevezték. Ez a megkülönböztetési forma bizonyosan csak az 1215-ös rendelkezés után jelent meg Európában, és nagyon sokáig érvényben volt. Írásos források és illusztrációk tanúsága szerint egyébként sokféle megjelenési formája volt, lehetett egyszerű kör, karika, ovális, vagy

Gyűrű alakú sárga jelölés

akár – ahogyan angol területeken I. Edward király 1274-es rendelete nyomán – kőtábla alakú is. Volt, ahol csak a felnőtteknek kellett a jelet viselniük, máshol hétéves kor volt a határ, megint máshol egészen kicsi gyerekeket is megkülönböztető jel viselésére köteleztek.

Ezeknek a jelöléseknek két világos célja volt: éles határt képezni a zsidók és a társadalom más tagjai között, valamint azonnal

felismerhetővé tenni a zsidókat. Helyenként egyes foglalkozások (pl. orvos, rendőr) képviselői vagy tartományok lakói külön jelzéseket kaptak. A rendelkezés be nem tartásáért természetesen büntetés járt, engedékenyebb helyeken pénzbüntetés vagy elzárás, ám szigorúbb korszakokban, elsősorban a holokauszt idején, halálbüntetést vont maga után, ha valakit azon kaptak, hogy megkülönböztető jel nélkül lépett az utcára. A sárga csillagot a héber írást imitáló Jude/Jood/Juif (zsidó) felirattal is ellátták sok helyen. A varsói gettóban és német területeken többféle fehér alapon Dávid-csillagos karszalagot kellett a zsidóknak viselniük.

Madárfejű hágadá, maceszsütés

MEGKÜLÖNBÖZTETŐ JELEK EURÓPÁN KÍVÜL

Bár e megkülönböztető jeleket és ruhadarabokat elsősorban a középkori Európával és a náci Németországgal azonosítjuk, muszlim fennhatóság alatt álló területeken is létezett hasonló megkülönböztetés. Zsidóknak és más dhimmiknek (nem-muszlimok) már a polgári időszámítás szerinti VIII. században működő umajád kalifátusban speciális ruházatot kellett viselniük. Egy genizából előkerült, 1121-ből származó dokumentum a Bagdadban bevezetett rendelkezésekről számol be: „Két sárga foltot [kell viselni], egyet a fejedőn, a másikat a nyakban. Ezen kívül minden zsidónak egy kis ólomtáblácskát kell a nyakába akasztania *dhimmi* felirattal. Övet kell viselnie a dereka körül. A nőknek egy fekete és egy piros cipőt kell felhúzniuk, és a nyakukban, vagy a cipőjükön egy kis csengettyűt kell hordaniuk.”

Sárgacsillagot viselő zsidók 1945-ben, a Ráday utcában.

Forrás: Fortepan/Jevgenyij Haldej

A muszlim területeken elsősorban a figyelemfelkeltés volt a cél. Bizonyos ruhadarabokat csak muszlimok hordhattak, másokat csak nem-muszlimok. A keresztények és zsidók számára előírt viselet néha azonos volt, néha különbözött. Többnyire tartalmazott fejedőt, és általában valamilyen egyéb, élénk, leginkább sárga színű ruhadarab, például széles, derékra tekert öv is az előírás része volt. Az előírások azonban gyakran cserélődtek, az éppen aktuális uraság kénye-kedvének megfelelően, és állhattak sötét, hosszú kabátból, nyerges formázó sapkából vagy sárga ruházatból és egyszerű turbánból, de az is előfordult, hogy csak egy bizonyos típusú lábbelit viselhettek, és elég volt a sötét színű turbánra piros textildarabot tűzniük. A nem túlságosan régmúltban pedig sok helyen burkát, csadort kellett öltetniük a zsidó lányoknak is.

Bár ezeket az intézkedéseket bántó, megalázó céllal hozták a rendeletek megalkotói, ne felejtjük el, hogy a zsidók három dolog miatt menekültek meg Egyiptomban az eltűnéstől, vagyis a teljes beolvadástól: mert megőrizték a nyelvüket, a neveiket és a ruházatukat. Az öltözködésbeli elkülönülés, még akkor is, ha a történelem során sokszor negatív szándékkal következett be, végeredményben megtartó erővel bírt.

A KAFTÁN ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

A zsidó nép történetében a különböző viseletek követték a kor mainstream divatját, nemcsak időben, de földrajzi elhelyezkedés tekintetében is. Míg a keleti országokban élő zsidók ruhái alig megkülönböztethetők a nyugati ember szemével az őket körülvevő népek viseleteitől, az európai zsidók is a kor és az adott ország divatja szerint öltözködtek. Nem feledve persze, hogy ezeket az öltözködési trendeket megspékelték a vallási szabályok betartásához szükséges „kiegészítőkkal”.

MEGYERI ANDRÁS JONATÁN ÍRÁSA

A ZSIDÓS ÖLTÖZÉK KIALAKULÁSA

Az európai zsidók öltözködési szokásai a 18. század elején váltak jól elkülöníthetővé a többségi társadalom ruházatától, abban az időben, amikor a vallási reformációt a felvilágosodás és az egyház térvesztése folytán az állam és egyház szétválasztása követte. Ezek a társadalmi és politikai folyamatok az addig elkülönített zsidó közösségek ajtajait is megnyitották a „haladó” eszmék előtt és a zsidóság tekintélyes része is elindult a felvilágosodás, majd ennek folyamán az asszimiláció útján.

A vallásához és hagyományaihoz ragaszkodó zsidók úgy érezték, hogy minél inkább erősödik a nyomás a szekularizálódás irányába, annál inkább kötelességük annak ellenállni és még a „cipők fűzőjének színén sem változtatni.”

Így alakult, hogy a hászid és ennek ellenpólusaként, de szintén az ortodoxia mainstreamjében működő mitnágéd közösségek „befagyaszották” a 18. századi, jellemzően a lengyel és az ukrán-orosz nemesség által viselt ruhadarabok többségét, melyek azóta klasszikus zsidó viseletté váltak. Itt érdemes megjegyezni, hogy a nem-hászid ortodoxia igazodott némiképp a többségi társadalom divatjához, persze mindig „zsidósan”, a vallásjogi törvények

és a szemérmesség adta kereteken belül.

AHÁNY HÁZ, ANNYI KAFTÁN

A hászid közösségekben is csak első rátekintésre mondható egységesnek a kép, hiszen szekértű szemek azonnal észreveszik, hogy ahány hászid udvar, annyi viseletbeli különbség.

A kaftánt illetően például számos típust ismerünk. A hosszú, fekete zakóból vagyis kaftánból jellemzően más-más fajta a szombati, illetve a hétköznapi. Míg a hétköznapi leginkább gyapjúból, a szombati és ünnepi viselet selyemből készül, persze a modern ruhaipar itt is olcsósított, és ma már bevezette a viszkózt, illetve más szintetikus anyagokat is. A kaftánok mintája viszont abszolút divat kérdése, vannak egyszerű fekete, és mintás anyagok is, sőt a hászid udvarokat vezető rebbék némelyike színes, leginkább kék, arany, ezüst vagy fehér kaftánt is hord, leginkább csak különleges alkalmakkor.

Amellett, hogy a kaftán lengyel nemesi viselet, minden bizonnyal a jeruzsálemi Szentélyben szolgálatot végző papok viseletére is emlékeztet némiképp, ami persze kölcsönöz egyfajta spirituális jelleget is ennek a ruhadarabnak.

Érdekes, hogy a Jeruzsálemben évszázadok után először megtelepedett zsidók hászid közösségei

hétköznap kék-fehér, szombaton fehér-arany csíkos kaftánt viselnek a mai napig, mely érdekes kombinációja az Európából érkező és a helyi, közel-keleti divatnak.

STRÁJMLIK ÉS SZPODEKES

Kaftán tekintetében talán kisebb az egyes hászid udvarok közti különbség, mint más ruhadarabnál. A szombaton és ünnepnapokon viselt szőrmesapka, a strájmlik kinézete már nagyobb eligazodást kínál. Míg a hászid udvarok többsége a klasszikus méretű strájmliket viseli, az egyik legnagyobb, ma jellemzően Izraelben élő irányzat, a guri hászidok egy magasabb, kucsmára emlékeztető szőrmesapkát viselnek, melyet *szpodek*nek hívnak. Míg a strájmlik viseletére esküvő után esedékes, szpodeket más hászid udvarok rebbéinek gyermekei már bár micvó korban hordanak, mikor azután maguk rebbék lesznek, felnőttkorukban ezt a szpodeket Hanuka és Purim alkalmával ismét felveszik.

Ugyanakkor ne gondolja senki, hogy a „divatozás” nem éri el ezeket a közösségeket is. A mai strájmlik például nemcsak a használt technológia miatt minőségben sokkal jobb, mint múlt századi elődeik, de az elmúlt években egyre magasabbak is, és mivel coboly vagy nyest fark szőréből készülnek, áruk

majd' minden esetben meghaladja az 5 ezer dollárt.

NADRÁG, BRICESZ, HARISNYA

A kaftán másik fontos kiegészítője és egyben árulkodó jel arra vonatkozóan, hogy viselője melyik hászid udvarhoz tartozik, az a nadrág, illetve a bricesz vagy a harisnya. Ugyanis, míg a Magyarországról elszármazott legnagyobb hászid udvar, a szatmári hászidok többsége hétköznap egyszerű fekete nadrágot, szombaton azonban hosszú fehér zoknit visel, más hászid irányzatok, például a Galíciából elszármazott belzi hászidok, fekete harisnyát viselnek.

A fehér zokninak persze vallásjogi jelentőséget is találni, ugyanis a kabbalisztikus hagyományokon nyugvó szokás úgy tartja, hogy az ember szombaton legalább négy fehér ruhadarabot igyekezzék viselni.³

A CHÁBÁD-DIVAT

Nem volna teljes a kép, ha nem említenénk meg a Chábád hászidok viseletét, mely leginkább a lubavicsi rebbe által hordott ruhatípusokat részesíti előnyben. Mivel a Rebbe, mielőtt 70 éve átvette volna a mozgalom irányítását, hétköznap öltönyt hordott, a férfiak többsége öltönyt visel, fedora típusú fekete (vagy ritkán ugyan, de más színű) kalappal. Szombaton és ünnepnapokon a férfiak selyemből készült frakkhoz hasonló felöltőt, ún. kapotét öltenek. A Chábád szokásokra sokat adó hászidok hétköznapra eső ünnepi eseményeken, mint például egy esküvő vagy bár micva alkalmával, illetve a félünnepeken, azaz Peszách és Szukkot középső napjain, gypjából készült *kapotét* hordanak.

Annak dacára, hogy a hatodik lubavicsi Rebbe, Jozsef Jichák Schneerson rabbi szombatokon és ünnepnapokon *szpodeket* hordott, utódja, a hetedik rebbe, Menachem Mendel Schneerson nem követte ezt a szokást, és szombaton és ünnepnapon is, hétköznaphoz hasonlóan, fedora típusú fekete kalapot hordott.

MIÉRT HÁROMSARKÚ A ZSIDÓS FRAKK?

A Tórában szerepel az a micva⁴, hogy ha valaki olyan ruhát visel, aminek négy sarka van, akkor „aggassanak [cicit] rojtokat ruhájuk sarkaira”.

Ez egy sajátos micva más előírásokhoz képest, hiszen nem azt írja elő a Tóra, hogy kötelező négysarkú ruhát viselni, ami el van látva rojtokkal, hanem azt, hogy tilos négysarkú ruhát viselni, amíg nem rak rá rojtokat az ember, de dönthet úgy, hogy nem visel négysarkú ruhát egyáltalán⁵. Azonban a Talmud⁶ idézi, hogy az angyal rav Kátinának azt mondta, Isten mérges azokra, akik önszántukból nem igyekeznek teljesíteni a cicit micváját.

A gyakorlatban az a szokás, hogy a reggeli imához mindenki (illetve chászidoknál csak a házasemberek⁷) nagy tálitban (*tálit gádol*) imádkoznak. Napközben pedig az istenfélő zsidók kis tálitot (*tálit kátán*, amit a köznyelv *cicesznek* hív) viselnek⁸ az ingük alatt⁹, egyes haszid csoportok tagjai pedig az ing fölött¹⁰.

Létezik azonban egy másik ruhadarab, amit gyakorta viselnek vallásos férfiak, és beleeshetne a négysarkú ruha kategóriájába. Ez a *kapota* (más néven *szirtuk*), ami egyfajta frakk kabátot jelent, amit a litvániai rabbik és ros jesivák, valamint a lubavicsi rabbik hétköznaponként viselnek és aminek selyemből készült változata a lubavicsi haszidok sábeszi öltözéke¹¹. Ez abban különbözik a magyar haszidok által használt, szombaton viselt selyemkaftántól, hogy hátul magasan fel van sliccelve.

Íme a lekerekített 4. sarok

Ezeknek az ún. Prince Albert szabású kabátoknak a háta a teljes hossz több mint a feléig át van vágva, így a slicceléstől négy sarkuk képződik. Felmerül a kérdés, miért nincs rajtuk mégsem *cicesz* rojt. Ebben a kérdésben a RáSBÁ véleményét¹² követik általában, ami szerint csak az a ruha számít négysarkúnak, ami teljesen nyitott, vagyis át van vágva az anyag a teljes hosszán¹³. A *Sulchán áruch* szerint¹⁴ viszont csak akkor nem számít négysarkúnak, ha kevesebb, mint a fele van átvágva az anyagnak – vagyis az ilyen kápotákra mégis kellene *ciceszt* tenni. Ezért terjedt el az a megoldás, hogy az ilyen kaftánok egyik hátsó sarka le van kerekítve legalább hat centiméter hosszán és ugyanilyen szélesen, hogy biztosan csak három sarka legyen a ruhadarabnak.

Gyakori, hogy a hosszú télikabátok is fel vannak kicsit sliccelve hátul, azonban ezeknek általában legfeljebb a teljes hossz 20–30 százaléka van felvágva, így semmilyen vélemény szerint nem számít négysarkú ruhadarabnak.

Oberlander Báruch rabbi írása

¹ Misna, *Ávot* 4:20.; ² *Bámidbár Rábá* 13:20.; ³ Chájim Vital rabbi: *Sáár HáKávánót* 63a.; ⁴ *4Mózes* 37–41.; ⁵ *5Mózes* 22:12.; ⁶ *Mónácht* 41a.; ⁷ Lásd *Móaszéftlöchol hámachánót* 8:18.; ⁸ *SÁ* uo.; ⁹ *Mágén Ávrahám* 8:13. a Kabbala alapján; ¹⁰ *SÁ* uo. 8:11., lásd még *Likuté szichot* 33. kötet 95–104. oldal); ¹¹ *Sulchán Menáchem* 2. kötet 23–24. oldal; ¹² *Responsum* 1. kötet 434. fejezet; ¹³ Lásd *Áruch hásulchán* uo. 10:16.; *Piszké tsuwot* 10:14.; ¹⁴ *Uo.* 7.

DEBBY: KÓSER DIVAT KOMPROMISSZUMOK NÉLKÜL

Debby Sidbon 20 évvel ezelőtt vándorolt ki családjával Izraelbe Olaszországból. Ma Jeruzsálemben él francia születésű férjével, Menáchemmel és négy gyermekükkel. Itt van Debby üzlete is, a saját nevét viselő divatbolt, ahol az általa tervezett, egyedi, stílusos és nem utolsó sorban a zsidó előírásoknak megfelelő, azaz cniut ruhákat kínál vevőinek. Ma már a férjével ketten vezetik a divatházat: Debby tervez, szervez és elad, Menáchem pedig a marketinget és a szükséges háttérmunkát látja el. A divattervezőt kóser öltözködésről, inspirációról és üzleti terveiről kérdeztük. STEINER ZSÓFIA INTERJÚJA

– Hogy került bele a divat világába?

– Ennek hosszú története van. Egész életemben imádtam a divatot. Maga az üzlet úgy indult, hogy az anyósom Franciaországból küldött ruhákat, amiket otthonról árultam. Ekkor egy családi napközit vezettem, így esténként jöhettek az érdeklődők vásárolni. Párféle szoknyát és ruhát árultam. Aztán egyre többféle dolgot kerestek a nálam vásárló nők. Két igényük volt: a ruha legyen cönuá [szemérmes, illendő – a szerk.] és kényelmes. Végül egy nap felke-rekedtem és elmentem Tel Avivba a gyerekeimmel, hogy keressek egy varrodát, ahol meg tudják valósítani az elképzeléseimet. Addig mentem, amíg rá nem találtam arra a cégre, akikkel a mai napig dolgozom. Ekkor még azt gondoltam, hogy ez csak egy mellékkereset lesz, de Isten segítségével egyre növekszünk. Mindent Istennek köszönhetek, az ő áldásával fejlődünk. Egy éve megnyitott az első boltunk is egy főleg

chárediek által látogatott bevásárlóközpontban.

DEBBY SIDBON

- SZÜLETETT: 1988
- FOGLALKOZÁSA: divattervező
- CSALÁD: házaspár, négy gyermek édesanyja

– Hol és hogyan készülnek a ruhái?

– Én megtervezem a ruhákat és elmondom az elképzeléseimet a varrodában, ahol együtt kitaláljuk, hogy lehet megvalósítani. Csak izraeli alapanyagokat használunk – semmi kínai vagy török, minden izraeli. Azt gondolom, ez is áldást hoz, hogy mindent Izraelből veszek és izraeli zsidóknak adok munkát és megélhetést. Lehet, hogy így kevesebbet keresek, mert ez költségszebb, de ez fontos nekem.

– Milyen kihívásokat tartogat a kóser divattervezés?

– A célom, hogy divatos, kényelmes és cönuá ruhákat tervezek. Azt szeretném, hogy mindenki megtalálja, amit keres, és boldog legyen. Úgy kell kitalálni a ruhákat, hogy mindenki jól és kényelmesen érezze magát bennük, a vékonyak és a gömbölyűek is. A ruhák hossza kardinális kérdés a kóser öltözködésben, ezért kell magasakra és alacsonyakra is gondolni. Ez nagyon nehéz, de nagyon fontos.

Sokszor csak úgy tudnak csinosan és kóserül öltözködni a nők, ha több réteget vesznek magukra, hosszú ujjú, arra rövid ujjú stb. Én megmutatom, hogy létezik divatos és kóser viselet, amit nem kell rétegezni. A ruháim könnyűek, hiszen a meleg miatt fontosak az anyagok is.

Immár négy éve olyan édesanyáknak is tervezek ruhákat, akik szoptatnak. Az újdonsült anyukáknak sokszor alacsony az önbecsülésük, de én azt akarom, hogy ők is szépek érezzék magukat.

- Honnan merít inspirációt a munkához?

- Abból indulok ki mindig, hogy nekem mire lenne szükségem: ami jó nekem, azt adom másoknak. Az emberek nagyon szeretik, amit árulok és nagy öröm nekem, hogy segíthetek nekik cniut ruhákat hordani. Sokat tanulok a vásárlóimtól, abból, hogy látom, mennyire ragaszkodnak az öltözékükben az előírásokhoz.

- Kik a vásárlói? A különböző öltözködési normájú csoportok is megtalálják önnél a megfelelő ruhadarabjaikat?

- Panamából, Mexikóból... tényleg a világ minden tájáról vannak vásárlóim a weblapon keresztül. Leginkább charedi anyukákkal dolgozom, de vannak mások is. Elsősorban amerikai stílusú ruhákat tervezek, de mindenki megtalálja a saját kedvencét itt. Vannak, akik a súlyosabb ruhadarabokat szeretik, az én ruháim nagyon könnyűek.

- Hogy alakul a kóser divat? Van-e itt is folyamatosan változó trendek?

- Általánosságban elmondható, hogy változik ez a divat is, de az előírások miatt lassabban, mint a nem kóser. Nekem megvan a saját stílusom, inkább az a jellemző, hogy bővítem a kínálatot. Néhány ruhadarabbal kezdtem, és ma már 120-nál is több van, de a stílusom megmaradt.

- Akkor nem is követi a kóser divat a nem kósert?

- Valamennyire igen, főleg a színekben. Követem a divatot és igyekszem a cönuá változatot megvalósítani belőle. Az egész világ divatozik és egyre több helyen köszön vissza a cniut jellegű divat.

- Vannak zsidó „fashionisták”?

- Igen, egyértelműen. Itt Izraelben nagyon figyelnek az emberek, hogy divatosak és illendőek legyenek a ruháik. Ugyanakkor a kényelem is nagyon-nagyon fontos, főleg nyáron, hogy úgy lehessenek cniut módra felöltözve, hogy közben könnyű marad a viseletük. Minél vallásosabbak, annál fontosabb és egyre fontosabbá válik évről évre.

- Az üzletében, szokatlan módon, egy kép lóg a Rebbéről. Miért döntött így?

- Igen, egy Rebbe kép van a falon és egy tőle származó dollár is, meg adomány-persely. Akik bejönnek a boltomba és meglátják a képet, sokszor mondják, mennyire szeretik a Chábádot és hogy miben segítette őket a mozgalom. Ez boldoggá és büszkévé tesz. Mindig a Rebbéhez fordulok, ha döntést kell hoznom, nem is tudom, mihez kezdenék enélkül. A Chábád a családom. Ebben nőtettem fel és ebben a szellemben nevelem a gyerekeimet is. Az édesapám, aki üzletember volt Olaszországban, Milánóban, Lázár rabbin [Oberlander Batsheva édesapja - a szerk.] keresztül találkozott a Chábáddal és lett a Rebbe követője. Fiatalkorában a testvéreivel minden sábeszt náluk töltötték.

- Milyen tervei vannak a jövőre?

- Szeretném, ha tovább tudnánk terjeszkedni, Izraelen kívül és belül, és szeretném, ha az emberek jól éreznék magukat a cniut ruhákban, amiket tervezek. Ez a célkitűzésem: érezd magad jól, érezd magad szépek és ugyanakkor illendőnek is. A legfontosabb nekem, hogy Isten áldását élvezhessem, ami szerintem a munkámból is adódik. Többek között abból, hogy a tervezés során nem kötök kompromisszumokat a vallási előírások terén.

AZ ÚJ BUDAPESTI MIKVE HÁLÁCHIKUS KÜLÖNLEGESSÉGEI

MIKVÉK A FŐVÁROSBAN ZSIDÓ NŐK SZÁMÁRA 9. rész

Újra felvesszük a fonalat a Kazinczy utcai új női mikve építésének történetében. A sorozat következő részeiben a mikve felépítésének háláchikus vonatkozásait vizsgáljuk, amelyek az építése kapcsán felmerültek – amivel egyben egy 15 éve halogatott szülői kérésnek teszünk eleget.

OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

Áldott emlékű édesapám, amikor 2003–2004-ben az új mikve tervein, majd a felépítésén dolgoztam, sokszor kért, hogy írjam össze ennek a mikvének a háláchikus különlegességeit. Arra hivatkozott, hogy a rabbinikus irodalomban számos írást találunk, amiben a rabbik az utókor számára megörökítették az általuk építtetett mikvék részleteit¹. Akkoriban nem jutottam hozzá, hogy alaposan elkészítsem ezeket a feljegyzéseket, és sokáig adós voltam ezzel a munkával. Végül tavaly nyáron összeállítottam erről egy nagy tanulmányt, ami New Yorkban egy rabbinikus folyóiratban jelent meg². A sorozat most következő része ennek a tanulmánynak a rövidített verziója. A cikksorozat következő részeivel most már kétszeresen is teljesítem áldott emlékű édesapám kérését, hiszen már magyarul is olvashatóak lesznek a mikve szerkezeti különlegességei.

A mikve építése kapcsán felmerült háláchikus kérdéseket három csoportba osztva fogjuk vizsgálni. Ebben a számban áttekintjük magának a mikvének a szerkezeti felépítését, majd a kútvíz szállításának a problematikáját, végül pedig arról ejtünk szót, miért kellett a kutat „kóserolni” használat előtt.

A MÁJIM SÖUVIM, A MERÍTETT VÍZ TILALMA

A Tórában³ az áll: „Azonban a forrás és a kút, amelyben víz gyűl össze, tiszta lesz...”, ebből a versből „azt is tanulhatjuk, hogy tiszta lesz, az, aki megmerítkezik benne, hogy megszabaduljon tisztátalanságától”⁴, vagyis hogy a forrás- és az összegyűjtött víz használható rituális megtisztulásra. Ám a kettő között nagy a különbség – a Midrás *Torát kohánim*⁵ rá is kérdez, hogy melyik fajta vízhez ragaszkodik a Tóra, hiszen a forrás természetesen gyűlik, emberi kéz nem segíti, az összegyűjtött víz pedig emberkéz eredménye. A válasz az, hogy ez utóbbinak is csak részben szabad emberi kéz által összegyűlnie, vagyis az ember áshatja pl. a gödröt hozzá, de a víznek magától kell összegyűlnie benne. Az olyan víz, ami teljesen emberkéz eredményeként van valahol (*májim söuvim*, merített víz) – pl. valaki vödörrel hordta a gödörbe –, nem kóser rituális megtisztuláshoz. Ebbe a kategóriába esik a csapvíz is⁶, amit ebben az értelemben használok a cikkben.

A *Sulchán áruach* szerint⁷, ha a mikvében minimálisan előírt vízmennyiség (40 *szóá* = kb. 1 000 liter)⁸ nagyobb része merített víz, akkor nem alkalmas megmerülésre

bibliai tiltás alapján, ha kevesebb, mint a fele *májim söuvim*, a többi kóser víz, akkor rabbinikus tilalom alapján nem kóser. Akkor kóser, ha mind a 40 *szóá* kóser víz.

HONNAN LEHET „KÓSER” VIZET SZEREZNI A MIKVE VIZÉNEK CSERELÉSÉHEZ?

Nagy előnye van, ha forrásvizet használunk a fürdőhöz, mert az állandóan cserélődik és mindig tiszta. Hátulütőiről (pl. mélyen van, nem lehet felmelegíteni) már írtunk korábban⁹. Ezzel szemben az esővízes mikvét nem kell a mélybe építeni és bizonyos módon melegíteni lehet, viszont ennek vize természetes úton nem cserélődik, egyre szennyesebb lesz.

A Talmudból¹⁰ tudjuk, hogy régen Izrael földjén nagyon sok helyen használtak barlangokban felgyűlő esővizet mikvének, amik – mivel nem cserélődött a víz – idővel nagyon elszennyeződtek. Ezért az emberek a merülés után azonnal fürdőbe mentek tisztálkodni. Egy idő után az emberek már nem tudták, melyik a rituális tisztulás, és kezdett elterjedni, hogy a merülés utáni fürdő volt a lényeg, nem a mikve. Ezért a bölcsek tisztátalannak nyilvánították azokat, akik *májim söuvim*-ban fürödtek mikvézés után. A *Sulchán áruach*-ban¹¹ meg is találjuk, hogy a megmerülés után, azon az éjszakán a nőknek már nem szabad megfürdeniük, csak abból a célból, hogy felmelegedjenek, ha nagyon hideg volt a mikve vize.

Mivel megfelelő mennyiségű friss esővíz nem mindig áll rendelkezésre, az ilyen vízzel táplált mikvékhez építenek egy ún. *ocárt* (raktárat), ami tulajdonképpen egy nagy medence teli több ezer liter esővízzel, ahonnan fel lehet tölteni a mikvét. Ám még ez sem mindig elegendő ahhoz, hogy rendszeresen cseréljék a fürdő vizét, ezért meg kellett találni a módját, hogy hogyan lehet „kóserolni” a merített vizet, vagyis hogy lehet kóser vizet „gyártani”.

A FELTÖLTÉS ÉS A HÁMSÁCHÁ, FOLYATÁS

Az első megoldást maga a *Sulchán áruach*¹² adja meg: ha megvan a 40 *szóá* víz, akkor azon felül hozzá lehet tenni bármennyi merített vizet, kóser marad a mikve, még akkor is, ha a merített víz sokkal több lesz, mint az esővíz. Így rögtön kevesebb esővízre van szükség, de ez még mindig elfogyhat, ráadásul a szükséges 1000 liter esővíz összegyűjtése még mindig nagy feladat.

Erre megoldás lehet a halachikus irodalomban *hámsáchá* – folyás néven ismert elv: ha a vizet kiöntjük a földre és magától folyik bele a mikvébe, az olyan, mintha természetessé válna újra¹³. Ennek feltétele, hogy legalább 3 *tefáchot* (24 cm) kell, hogy folyjon a földön¹⁴, mégpedig olyan talajon, ami be tudja szívni magába (pl. sziklára öntve nem felel meg)¹⁵. A *Sulchán áruach*¹⁶ szerint az ilyen „újrahasznosítással” kóserolt víz legfeljebb a minimális 40 *szóá* 49%-a lehet.

Itt érdemes elmondani, hogy mivel a *hámsáchá* elve valamilyen szinten kóserá teszi a vizet, minden olyan mikvében, amit szakember épített, a pótlásként hozzáadott

csapvíz sose folyik egyenesen a medencében, hanem egy legalább 24 centiméter hosszú porózus betonból¹⁷ épített átfolyón keresztül érkezik, hogy ne legyen teljesen *pászul* (tiltott) a víz.

Így már megint valamivel könnyebb a helyzet, de még mindig 500 liternél is több esővizet kellene minden vízcseréhez biztosítani.

A HÁSÁKÁ, A CSÓK

A következő megoldás a *hásáká* névre hallgat, ami a *nösiká*, csók szóból ered: ha a kóser víz „megcsókolja” a nem kósert, akkor az kóserá válik. A gyakorlatban ez a következőképpen néz ki: építenek két medencét egy fal két oldalán, az egyik kóser esővízzel van tele, a másik nem kóser csapvízzel. A falon van egy lyuk, aminek az átmérője, annyi, mint a *sfoferet hánod*¹⁸ (5–6 cm)¹⁹, amin keresztül érintkezik a kétféle víz, így válik a csapvíz kóserá. A *Sulchán áruach*²⁰ szerint, ha csak egy másodpercre is érintkeznek, már kóser lesz. Rábénu Jöruchám (1290–1350 Provence) véleménye²¹ szerint azonban csak addig számít kósernek, amíg érintkeznek. Ez a modern mikvék elfogadott formája. A falon lévő nyílást csak a csapvízes medence cseréjéhez zárják el, az alámerüléshez mindig nyitva kell lennie. Így mindig lehet biztosítani a tiszta vizet, hiszen a *hásáká* állandóan fennáll, kóserá téve a merülőmedencébe töltött csapvizet.

Ennek egy buktatója van: ha a dugó nincs kihúzva merülés előtt, akkor a csapvízes medence nem lesz kóser a fent említett Rábénu Jöruchám véleménye szerint. Ilyen esetről már Schreiber-Szofér Mose pozsonyi rabbi (1762–1839), a *Chátám Szofér* is beszámolt²² annak kapcsán, hogy egy Pozsony melletti faluban hosszú időn át elfelejtették kivenni a két medencét szeparáló dugót. Winkler Mordecháj Léb (1845–1932) mádi rabbi erre mondta²³, hogy csak akkor lehet biztosnak lenni a kóser-ságban, ha a rabbi személyesen felügyeli a mindennapi teendőket is a mikvében, és ellenőrzi a mikvét a merülések előtt. (Mindezt természetesen úgy kell megoldania, hogy nemcsak hogy a merülésnél nincs jelen, de még csak nem is találkozik a mikvébe érkező nővel.)

A ZRIÁ, AZ ÜLTETÉS

A dugó bent maradásának kivédésére van egy másik megoldás: az ún. *zriá*, ültetés. Ha a csapvizet nem a második medencébe engedik, hanem az esővízesbe, és az onnan átfolyik a merülőmedencébe²⁴, akkor sok vélemény szerint²⁵ ez a *hásáká* nélkül is kóser lesz. Ezt a megoldást támogatta a *Chátám Szofér* is²⁶.

Ennek a megoldásnak az a feltétele, hogy az átfolyatás előtt a merülőmedencének teljesen száraznak kell lennie, ugyanis, ha a tisztításból visszamaradna akár egy kis mennyiségben is merített víz, akkor nem lenne kóser az, ami majd be fog folyni, ezért előtte teljesen szárazra kell törölni²⁷. Arról, hogy egy időben én magam végeztem ezt a feladatot itt Budapesten a régi mikvében, korábban már írtam²⁸.

Azonban ezzel a megoldással is vannak problémák: bizonyos vélemények szerint²⁹, ha kifolyik az eredeti medencéből a „kikóserolt” víz, akkor már nem lesz kóser csak akkor, ha megvan a „csók” helye, vagyis kell, hogy továbbra is össze legyen kapcsolva az esővízes medencével, ami viszont visszavisz az előző problémához, hogy féltő, hogy elfelejtik kivenni a két medencét szeparáló dugót. Másik probléma, hogy mivel teli medencébe folyik bele a csapvíz és rögtön tovább is folyik át a merülőmedencébe, akkor az „ültetés” egy olyan medencében történik, ami épp *zochálin*, folyik belőle a víz kifele, több vélemény szerint³⁰ folyó medencébe való „ültetés” nem teszi kóserrá a csapvizet.

Felkészülő fürdőszoba a mikvében

Mindezekon felül előjön egy további probléma. A háláchá szerint³¹, ha beöntöttünk az ezer liter esővízhez 10 liter merített vizet, és van 1010 liter kóser vizünk, akkor, ha kivesszünk 10 litert, akkor a megmaradt 1000 liter továbbra is kóser. Ez az elv *nátán szóá, vónátál szóának* számít. Erre azt mondja a RÁVÁD (Rábénu Ávráhám ben Dávid – 1120?–1198), hogy ez addig kóser, ameddig az eredeti vízből marad legalább 501 liter esővíz. Ha már annyit cseréberéltünk, hogy valószínűleg ennél kevesebb van a medencében, akkor a víz már nem kóser. Bár a *Sulchán áruch* ezt a véleményt nem idézi, így azt nem kötelező figyelembe venni, azonban a *Sulchán áruch* kommentárjai³² már hivatkoznak rá. Márpedig alapvetés, hogy a mikvét úgy illik építeni, hogy lehetőleg minden véleményt figyelembe vesszünk hozzá³³.

Így a *zriá* nem megoldás, hiszen egy idő után túl nagy lesz a hígítás. Sőt, a *hásáká* sem, hiszen a lyukon át is keveredik a kétféle víz, különösen, amikor valaki bemegy a mikvébe és alámerül és aztán kijön onnan, hiszen ilyenkor a közlekedő edények elve alapján kiegyenlítődik a medencékben levő víz mennyisége. Így egy idő után nemhogy a csapvízes medence, de az esővízes sem kóser a RÁVÁD véleménye alapján.

A régi budapesti mikve ebből a szempontból sajátos volt. Két egymás melletti medence volt, az egyik medence tele volt esővízzel, de a mellette lévő merülőmedencébe is engedtek esővizet úgy, hogy a csempé színe jelezte, meddig kell esővízzel tölteni, amire aztán

csapvizet engedtek. Ezzel érték el, hogy a *zriá*, „ültetés” úgy történjen, hogy nem folyik ki a medencéből a víz, így biztosan kóser marad minden vélemény szerint. Ilyen esetben nem is kellene „megcsókolniuk” egymást az esővízmedencével, hisz magában a merülőmedencében is van elég sok kóser esővíz. De ez a megoldás akkor használható csak, ha kevesen használják a mikvét, és így ritkán kell cserélni a vizet. Valószínűleg kényelmes méretű merülőmedencéknél nem is alkalmazható, csak akkor, ha olyan szűk és kicsi, mint ahogy egykori használói emlékeznek is a régi mikvére.

A REBBE RÁSÁB MIKVE-TÍPUS

A fenti problémára az a megoldás, hogy a két medence ne egymás mellett, hanem egymás alatt legyen: alul az esővízes medence, ami fölött található a meleg vizes merülőmedence. A kettő közt egy kis méretű nyílás található, amit sosem zárnak el. Így a víz folyamatosan kóser, mégse piszkolódik el az esővíz-raktár.

Ezt a mikve-típust lubavicsi vagy Rebbe RÁSÁB mikvének hívják³⁴. A korábban már többször említett Meir Posen rabbi ennek kapcsán azt mondta nekem, hogy mindenhol ragaszkodik hozzá, hogy ilyen megoldást használjanak, mert így nem kell a mikvéhez állandó kóser felügyelő.

A mikve az elnevezését Sálom Dovber Schneersohn rabbiról (1860–1920), az ötödik lubavicsi rebbéről kapta, aki 1915-ben az őszi ünnepek után, az I. világháború miatt Lubavicsból Rosztovba menekült. Míg Lubavicsban folyó mellett épült mikve volt³⁵, addig Rosztovban erre nem volt lehetőség, hanem esővíz alapú mikvét kellett kialakítani. Emiatt építettett ilyen szerkezetű mikvét a Rebbe RÁSÁB 1918-ban.

Bár az ő neve fémjelzi ezt a fürdőtípust, nem ő találta fel. Jiszáchár Dov Rokéách rabbi (1854–1926), a harmadik belzi rebbe például Galiciában már korábban, 1900 körül ilyen mikvét építettett (ez nem volt közismert a rabbinikus irodalomban, egészen addig, míg tíz évvel ezelőtt haszidok ki nem ásták a beomlott mikvét. Eredeti állapotában találtak rá, még víz is volt benne. Miután sikerült képeket szerezni róla, publikáltam is azokat³⁶. Ezenkívül sok más helyen, Lengyelországban³⁷, Ukrajnában³⁸, még Magyarországon³⁹ is használtak ilyen típusú mikvét korábban.

A rabbinikus irodalomban egyesek kifogásolják az ilyen szerkezetű mikvét, mivel szerintük ez *kátáfrész*-nek számít, ami annyit jelent kb. hogy „lejtő”. Alapelv⁴⁰, hogy ha egy magasabban levő mikvéből átfolyik egy alacsonyabban fekvő mikvébe a víz, akkor a *kátáfrész*, vagyis még folyó víz nem számít a felső mikve részének, hiszen onnan már kifolyt, sem az alsó részének, hiszen még folyik. Chájim Halberstam rabbi (1797–1876), a híres cánzi (magyarul: újszandeci) rebbe ezt az alapvetést kiterjesztette⁴¹ az olyan típusú mikvékre is, amelyek egymás fölött helyezkednek el és közöttük egy cső van. Annak ellenére, hogy ha az alsó medence teljesen teli van, nem tud lefolyni a víz, a *kátáfrész* miatt nem kóser

Gruber Fishel a mikvét tisztítja, mielőtt először megtöltik vízzel

a felső mikve, mivel önállóan nem tudja megtartani a vizet és átfolya az alsóba, ha az nem lenne tele.

2004-ben érkezett a Kazinczy utcába Weisberger Mose Tuvia rabbi, mikor a mikve építése a végéhez közeledett. Mivel Weisberger rabbi cányi haszid, kétségei támadtak az új mikve kapcsán, hiszen, bár sokan nem értenek egyet Halberstam rabbi fenti érvelésével⁴², a cányi hászidok ezt követik. Ezért Weisberger rabbi felkereste a Netányjában élő, jelenlegi cányi rebbét, Cvi Elimelech Halberstam rabbit (szül. 1952) és megkérdezte, hogy kóser-e ez a mikve azoknak a számára, akik a felmenője véleményét követik. A rebbe válaszában kifejtette, hogy apja, Halberstam Jekutiél Jehudá (1905–1994), a híres klausenburgi-kolozsvári rabbi 1979-ben megvitatta már ezt a kérdést Jáákov Landau (1893–1986) bné bráki lubavicsi haszid főrabbiával, aki személyesen felügyelte a Rebbe RÁSÁB fent említett mikvéjének építését Rosztovban. Végül arra a meggyőződésre jutottak, hogy az még a cányi rebbe véleménye szerint is kóser, hisz a Rebbe RÁSÁB ragaszkodott hozzá, hogy a nyílás a két mikve között legalább félméteres legyen, így az kétségkívül nem két mikvének számít, aminek a vize átfolyik az egyikből a másikba, hanem egynek, ami félig el van választva két szintre⁴³.

Három évvel ezelőtt részese voltam az Európa Rabbi Tanácsának vezetőségi tagjaiból álló testületnek, akik Izraelbe látogattak. Felkerestük a cányi rebbét is, és nála személyesen kérdeztem rá a fenti történetre, hogy első kézből halljam az érvelését. A rebbe megerősítette

és részletesen elmondta az egész vitát édesapja és Landau rabbi között⁴⁴.

DE A TÖRTÉNETNEK MÉG MINDIG NINCS VÉGE...

A szatmári rebbe, Teitelbaum Joél rabbi (1887–1979) szintén azon a véleményen volt, hogy a mikve kóser, még a cányi rebbe véleménye alapján is⁴⁵, mégis úgy vélte, nem teljes a megoldás, mert ha van nyílás az alsó és a felső mikve között, és valaki alámerül a fenti mikvében, akkor kicsit mégis keveredik a csapvíz és az esővíz az alsó és a felső medencék között. Lehet, hogy csak évek múlva, de mégis elképzelhető, hogy idővel annyira elkeveredik a víz, hogy már nem lesz kóser, mivel már több, mint a fele az eredeti esővíznek kifolyt és csapvízre cserélődött. Ezért az alapötletet elfogadva azt a megoldást javasolta, hogy a merülőmedence mellé egy *hásáká* mikvét építsenek, ami ketté lesz választva, így már tényleg lehetetlen, hogy elkeveredjen a merített vízzel a természetes víz⁴⁶.

A lubavicsi vélemény az, hogy valójában nem kell tartani a keveredéstől és mindenképp előnyös, ha alul van az esővízes medence és soha nem kell kihúzni a dugót.

Az adományozók, akik finanszírozták az új budapesti mikvét, úgy döntöttek, hogy minden igényt ki szeretnének elégíteni, így két, egyenként kettéosztott medence épült: egy nagy méretű merülőmedence, alatta egy esővízes medencével, valamint oldalt egy kettéosztott, kisebb méretű esővízes medence.

¹ Ilyen leírásról lásd *Egység* 116. szám 16. oldal, az 1930-os budapesti mikve kapcsán; ² *Or Jisráél* folyóirat 77. szám 254–277. oldal. A tanulmány második része hamarosan megjelenik a folyóirat 80. számában; ³ *3Mózes* 11:36.; ⁴ RÁSI kommentárja *uo.*; ⁵ *Smim* 8:8.; ⁶ Lásd *Táhárát májím* 40–42. fejezet; *Mikvé májím* 3. kötet 93–95. oldal; ⁷ *JD* 201:3.; ⁸ Lásd *Egység* 111. szám 14. oldal végén; ⁹ *Uo.* 116. szám 17. oldal végén; ¹⁰ *Sábát* 14a.; ¹¹ *Uo.* 75. RöMÁ. Lásd még *Nité Gávríél, Nidá* 3. kötet 39. fejezet; ¹² *Uo.* 15.; ¹³ *SÁ* *uo.* 44.; ¹⁴ *Uo.* 45.; ¹⁵ *Uo.* 46. RöMÁ.; ¹⁶ *SÁ* *uo.* 44.; ¹⁷ Lásd *Mikvé májím* 3. kötet 228. oldal; ¹⁸ *SÁ* *uo.* 53. RöMÁ.; ¹⁹ Misna *Mikváot* 6:7., lásd *Mikvé májím* *uo.* 100. oldal; ²⁰ *Uo.* 52.; ²¹ Idézi a SÁCH a SÁ-hoz *uo.* 112.; ²² *Chátám szófer* responsum *JD* 217. fejezet végén, lásd még *uo.* 206. fejezet; ²³ Idézi *Vájáán Jozsef* responsum 5. kötet 176. fejezet végén; ²⁴ Misna *uo.* 6:8. végén; ²⁵ Lásd *Tikuné mikváot* 62. oldal; ²⁶ Responsum *JD* 203., 214. fejezet; ²⁷ Lásd *Mikvé májím* *uo.* 114–120. oldal; ²⁸ *Egység* 119. szám 13. oldal; ²⁹ Lásd *Tikuné mikváot* 63–65. oldal; ³⁰ Lásd *Mikvé májím* *uo.* 112–113. oldal; *Gvurot Élijáhu* responsum *JD* 71. fejezet; *Migdólot merkáchim* responsum *JD* 65. fejezet; ³¹ *SÁ* *uo.* 24.; ³² Idézi a SÁCH a SÁ-hoz *uo.* 63.; ³³ *TáSBáC* responsum 1. kötet 17. fejezet végén, 3. kötet 33. fejezet; lásd még *Mikvé májím* 1. kötet 43. oldal; ³⁴ Lásd *Or Jisráél* *uo.* 255–256. oldal; ³⁵ Lásd *Tikuné mikváot* 3. fejezet; ³⁶ Lásd *Or Jisráél* *uo.* 254., 259–260. oldal; ³⁷ *Szifé Avrahám* responsum 31. fejezet végén; ³⁸ *Émek sáálá* responsum *JD* 57. fejezet; *Zikáron a SÁ* *JD* 2. kötethez (Varsó 1888) 13. oldal 3.; *Or Jisráél* *uo.* 260. oldal; ³⁹ Lásd *Keren löDávid* responsum 179. fejezet; *Vájáán Jozsef* responsum *uo.* 218. fejezet; ⁴⁰ Misna *Tóhárot* 8:9.; ⁴¹ *Divré Chájím* responsum *JD* 2. kötet 88. fejezet; ⁴² *Nefes chájá* responsum *JD* 65:4.; ⁴³ Lásd *Or Jisráél* *uo.* 274–275. oldal; ⁴⁴ Lásd *uo.* 275. oldal; ⁴⁵ *Divré Joél* responsum 1. kötet 80. fejezet; ⁴⁶ Lásd *Or Jisráél* *uo.* 271. oldal.

MINDEN ZSIDÓ ÁLMA BEFEJEZNI A TALMUDOT

BUDAPESTEN IS MEGÜNNEPELTÉK A SZIJUMOT, A TALMUDTANULÁS BEFEJEZÉSÉT

Manapság hatalmas divatja van a különböző kihívásoknak: a vállalkozó szellemű résztvevő egy hétre, egy hónapra vagy akár egy évre vállalja egy új szokás felvételét és gyakorlását, legyen az fekvőtámaszozás, olvasás vagy akár fotók posztolása a közösségi médiában. A kihívások azonban korábban is léteztek, és tulajdonképpen ilyen kihívás a Dáf hájomi tanulás is. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

2711 lap – 2711 nap. Így foglalhatnánk össze a „kihívást”, vagyis a világszerte sok tízezer embert megmozgató tanulási projektet, talán a legnagyobbat, ami valaha létezett a történelemben. A Dáf hájomi tanulás során a résztvevők egy dolgot vállalnak: az elkövetkezendő hét és fél évben minden áldott nap egy oldalt áttanulmányoznak a Talmudból. Amikor pedig teljesítették a kihívást, hatalmas ünnepséget rendeznek ennek tiszteletére. A háború utáni Magyarországon talán senkinek sem sikerült még teljesítenie a Dáf hájomi tanulást és csatlakozni a világszerte tartott ünnepségek sorozatához. Eddig, Idén ugyanis Oberlander Báruch rabbi és csoportja befejezték a 7 és fél éves ciklust, és ennek öröme január 12-én a Keren or központban tartottak szijum ünnepséget.

Bár az évek során sokan csatlakoztak a tanuláshoz hosszabb-rövidebb időre, a tanulócsoporthoz „kemény magját” Oberlander rabbi mellett hárman képezték: Abergel Avigdor, Samet Asaf és Lévi Ben Dov. Ők mind rövid beszédben emlékeztek meg a tanulási ciklusról és adtak hálát az Örökkévalónak, hogy segítségével végig tudták tanulni az összes traktátust.

Oberlander rabbi az eseményen felidézte a Dáf hájomi tanulás történetét és magyarországi visszhangját is. Az alábbiakban előadására alapozva mutatjuk be mi is mindezeket.

BÉCSBEN HIRDETTÉK KI A DÁF HÁJOMI TANULÁS TERVÉT

A Dáf hájomi tanulás ötletgazdája Mear Spira rabbi volt: 1923. augusztus 21-én, az Águdat Jiszráél mozgalom nagy „Knésziá gdolá” gyűlésén vetette fel az ötletét Bécsben arról, hogy milyen jó lenne egy program, amelynek keretében minden nap egy lapot tanulnának az emberek a Talmudból. A terv szerint pár héttel később, Ros háján első napján (1923. szeptember 11.) kellett volna újtára indulnia az új mozgalomnak, ám mindvégig bizonytalan volt, hogy „ráharapnak-e” majd a közösségek. Végül Lengyelországban zajlott le az egyik esemény, amely hatalmas lendületet adott az új programnak. Ros háján napján ugyanis a több százezer hasziddal rendelkező Avraham Mordecháj Alter (1866–1948) guri rebbe, a lengyel zsidóság talán leghíresebb vallási vezetője az ima szünetében arra kérte a gabóját, hogy adjanak be neki egy példányt a Talmud első kötetéből, a Bráchos traktátusból. Amikor a gábe kitarja az ajtót és kikiáltotta, hogy mit kér a rebbe, az volt a jel, melynek

hatására guri és más haszidok ezrei csatlakoztak a Dáf hájomi mozgalomhoz.

Az első ciklus befejezését ünneplő szijumra kicsit kevesebb, mint 7 és fél év múlva, 1931. február 2-án került sor. Spira rabbinak hatalmas boldogságot okozott, hogy sikerült a terve, ám sajnos a második ciklus idején, mindössze 46 évesen, 1933. október 27-én elhunyt.

HOGY LETT A 2702 NAPBÓL 2711?

Az első hét ciklusban 2702 napig tartott a tanulás. 1975-től azonban Moshe Feinstein rabbi (1895–1986) hozzájárulásával 2711 napra emelkedett a tanulás ideje. Ahhoz, hogy ennek okát megértsük, több részletet is meg kell ismernünk. Először is tudni kell, hogy a Dáf hájomiban tanult babilóniai Talmud évszázadok óta pontosan ugyanolyan tördeléssel jelenik meg, mégpedig annak a 2690 oldalas velencei kiadásnak a mintájára, amelynek első kötete éppen 500 évvel ezelőtt jelent meg. Emellé a Dáf hájomi tanulásba bevették a Jeruzsálemi Talmud egy traktátusát (Skálím traktátusa) is. Csakhogy a Jeruzsálemi Talmud több különböző kiadásban is létezik, és elsőként a Skálímnak egy nagyon tömör, 12 lapos változata került be a tanulási programba. Ezt változtatták meg a nyolcadik ciklus indulásakor, így emelkedett a lapok (és a napok) száma 1975-ben 2711-re.

A TÖREDÉK OLDALAK PROBLEMATIKÁJA

Már a tanulás indulásakor felmerült egy kérdés a traktátusok utolsó oldalával kapcsolatban. Az utolsó lap ugyanis sokszor nem teljes, így pl. a Bráchos utolsó oldala mindössze fél oldal, más traktátusoké pedig még ennél is rövidebb. Spira rabbi döntése¹ értelmében azonban ezek az utolsó, töredék oldalak, a hosszuktól függetlenül, önálló oldalnak számítanak.

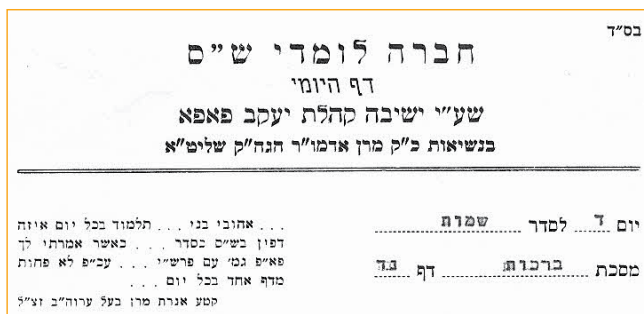
KI ÉS MIÉRT ELLENEZTE A TANULÁST?

Azonban, mint mindennek, a Dáf hájominak is voltak ellenzői. Pedig hát mi rossz lehet tanulásban? Az ellenzés oka az volt, hogy egyes galíciai és magyar rabbik nem nézték jó szemmel a program kapcsolatát az Águdat Jiszráél mozgalommal², mivel szerintük ez a szervezet túlságosan is „cionista volt”... Attól tartottak, a tanuláson való részvétel közelebb viszi a résztve-

vöket az *Águdat Jiszráél*hez, és ezáltal az általuk nem támogatott cionizmushoz is. Ez azonban nem tudta megállítani a mozgalom terjedését sem Magyarországon, sem másutt.

1938-BAN MÁR BUDAPESTEN IS BEFEJEZTEK EGY CIKLUST

Az első ciklus befejezésekor a Budapesten megjelenő ortodox *Zsidó újság* című lap beszámolt a Pozsonyban és Kolozsvárott rendezett szijumokról¹. 1938-ban, a második ciklus befejezésekor azonban már több szijum ünnepekről adtak hírt, amiből kettőt Budapesten rendeztek és amelyek közül az egyiket részt vett a Vasvári Pál utcai zsinagóga élén álló Herskovics rabbi is⁴. *A Tóra világunnepe Lublinban* című írásukban a *Dáf hájomi* tanulásról így írnak: „Ha minden zsidó, aki forgatja a talmudot, az illető napra 'első lapot' tanulja meg, a világ zsidósága egy nagy jesiva keretét képezi. [...] az év bármelyik napján a Talmudnak ugyanazt a tételét tanulja a new yorki zsidó, mint

A pápai jesivában szervezett Daf hajomi csoport fejlődése

a tuniszi, a pesti, mint a frankfurti...”. A cikk felidézti azt a talmudi történetet, miszerint az első embert az örökkévaló a világ különböző helyeiről vett porból gyúrta: „Amit a Talmud az első emberre mond, az elmondható a Tóráról [...] a Talmudról [...] Minden traktátus [...] a zsidó szellemi életnek egy centruma [...] a gemóra egyesítse az egész világot, ha ketten találkoznak idegenben, erről beszélgethessenek és akkor valóban a Tóra a zsidó emberiség történetének a könyve lesz”. „Ez tehát az össz-zsidóság szijumja” – foglalja össze az újság egy másik, a *London-lublina tengely* című írásában⁵.

MÁR A SZATMÁRI KÖZÖSSÉGEK IS CSATLAKOZTAK

Az utóbbi 20 évben a programot korábban ellenző szatmári közösségek is átvették ezt a *Dáf hájomi* rendszerű tanulást, bár egy kis módosítással, hogy ezzel jelezzék „a cionizmustól való távolságtartásukat”. Így pl. vasárnaptól csütörtökig napi egy lapot tanulnak át, a pénteket és a szombatot pedig ezek ismétlésére fordítják (így a szijum ünnepeik is máskorra esnek).

OBERLANDER RABBI ELSŐ TANULÓCSOPORTJA 1982-BEN

Oberlander rabbi az első *Dáf hájomi* csoportjáról is megemlékezett: „1982. november 25-i a 8. ciklus befejezésekor alapítottam az első *Dáf hájomi* tanulókört a pápai jesivában, mesterem, *Grünwald József* (1903–1984) pápai rabbi áldásával. Ez a csoport addig tartott, amíg az év végén el nem hagytam a jesivát.”

¹ *Or hámmár* responsum 1. kötet 75. fejezet; ² Lásd például a munkácsi rebbe *Divrei Torája* 6. rész 62. fejezet; ³ Lásd *uo.* 1931. február 13. 7. oldal; ⁴ Lásd *uo.* 1938. július 1. 10. oldal; ⁵ Lásd *uo.* 1938. június 24. 1. oldal; ⁶ 79. szám 5. oldal „Brooklynban csak nekem volt nagypapám” címmel megjelent.

TALMUDTANULÁS A MUNKASZOLGÁLTATBAN

A szijumon felidézte mestere, a pápai rabbi megható történetét, melyre az *Egység* magazin olvasói egy régebbi⁶ cikkből emlékezhetnek: „Mesterem, a pápai Grünwald rabbi mesélte 1982-ben, hogy egyszer, amikor a kényszermunkáról tartottak visszafele, látott egy papírt a sárban, amin héber betűk voltak. Lehajolt, felvette, és kiderült, hogy egy lap volt a Talmudból. Azt mondta, el se tudjuk képzelni, micsoda öröm volt, hogy lett egy egész talmudi lapjuk! Mennyire hiányzott nekik, és abból tanított esténként, mikor végsőkig elcsigázva visszatértek a munkából. Még annyi évvel később is megremegett a hangja, ahogy ezt mesélte, annyira meghatódott.”

A NEW YORK-TEL AVIV-BUDAPEST-HONGKONG TENGYEL

A rabbi lapunknak nyilatkozva elmondta: „hálát adok az Örök-kévalónak, amiért elértem ezt a pillanatot, a Talmud befejezését, ami minden zsidó örök vágya. Mindig arról álmodunk, hogy életünkben legalább egyszer befejezzük a Talmudot, és ha ez sikerült, akkor még egyszer és még egyszer...”. Beszélt ennek a váagnak a motivációjáról is: „A tanulás a zsidóság talán legnagyobb micvája, amin belül különleges hangsúlyt kap a Talmud tanulmányozása, mert a zsidóságban elsősorban nem az információk bemagolását jelenti a tanulás, hanem az elmélyülést és a tudás elsajátítását”.

A tanulási programról is mesélt: „Ahhoz, hogy ezt be tudjuk fejteni, nagyon kellett ragaszkodni az elhatározásunkhoz. Fel kellett kelni a *peszách*i széder után is, vagy Purim reggelén és hét órakor nekilátni a tanulásnak. Amikor külföldre utaztam, Skype-on keresztül tanultunk. Egyszer, amikor éppen édesanyámnál voltam New Yorkban, három kontinenst átérve tanultunk: én Amerikában, Avigdor Budapesten, Lévi Izraelben, Asaf pedig Hongkongban, egy szállodai szobában ült a gépe előtt és áthidalva az időeltolódást, tanultunk. Feleségem és édesanyám addigra már megszokták, hogy az Egyesült Államokban töltött szabadságom idején hajnali 1-kor kelek, mert az felel meg a budapesti idő szerinti megszokott reggel 7 órának, amikor a tanulás kezdődik.”

HÁDRÁN ÁLÁCH... A TANULÁS NEM ZÁRUL LE!

Oberlander rabbi megemlékezett arról is, hogy immáron két tanulócsoport is működik Magyarországon: „Különösen örülök, hogy most már egy magyar nyelvű csoport is elindult *Köves Slomó* vezetésével.” Ezt a tanulást az interneten is követhetik az érdeklődők, emellett pedig a *zsido.com* oldalon megtalálják Oberlander rabbi immár 25 éve létező Talmud órájának hanganyagait is, mely szintén magyar nyelven több talmudi traktátust is felölel.

Végezetül a ciklus lezárásáról szólva ezt mondta: „Amikor befejeztük az utolsó pár sort, elmondtuk a hagyományos kívánságot: *Hádrán álách...*, ami azt jelzi, hogy ezzel nem zárul le a tanulás, hanem visszatérünk az elejéhez. Ma, amikor beszélgetünk, a második ciklus 11 lapját már megtanultuk! És Istentől kérünk erőt, hogy tovább tudjuk folytatni, legalább olyan tempóban a tanulást, mint eddig.”

Sok erőt kívánunk a következő talmudi ciklus befejezéséhez!

Eredetileg megjelent a Gut sábesz magazinban (22. évf. 17. sz.)

75 ÉVE SZABADULT FEL az Auschwitz-Birkenau-i haláltábor

A lengyelországi Auschwitz-Birkenauban létrehozott haláltábor felszabadulása egyben a holokauszt pusztításának a végét is szimbolizálja, így az idei, 75. évfordulóra számos eseményt hirdettek. Nemzetközi szemlénkben ezeket tekintjük át. MEGYERI ANDRÁS JONATÁN ÍRÁSA

KONFERENCIA AZ ANTISZEMITIZMUS ELLEN KRAKKÓBAN

A megemlékező események sorozatát egy, a European Jewish Association (EJA), a Nemzetközi Élet Menete Alapítvány (IML) és a Tett és Védelem Liga (APL) által közösen szervezett konferencia és megemlékezés nyitotta meg.

Az esemény első napján, január 20-án, a lengyelországi Krakkóban megrendezett konferencián, számos zsidó szervezet képviselője mellett, több mint 100 európai politikus és jogalkotó vett részt, akik az antiszemitizmus és rasszizmus elleni küzdelem, illetve a holokauszt emlékének megőrzése és oktatása kérdésében fogalmazták meg céljaikat.

MARGOLIN: Egységes jogszabálytervezet

Menachem Margolin rabbi, az EJA vezetője az izraeli Times of Israel című lapnak az eseménnyel kapcsolatban azt nyilatkozta: „Számos fontos politikussal sikerült beszélnem, és mindenki nyitottságot mutatott annak irányába, hogy egységes jogszabálytervezetet alkossanak, melyet az egyes országok mindegyike elfogadna. Ez jelentősen javítana a mostani helyzeten, hiszen komoly fellépést mutatna az izgatást kiváltó antiszemita jellegű gyűlöletbeszéd ellen, ezzel minden bizonnyal csökkennének az ilyen beszédből származó atrocitások is.”

KÖVES: Tiszta és egyértelmű útmutatások kellenek

A Tett és Védelem Alapítványt, illetve annak európai kiterjesztését, a Tett és Védelem Ligát alapító Köves Slomó rabbi felhívta a figyelmet arra, hogy „mindannyiunk felelőssége, hogy kiálljunk jogainkért és mindent megtegyünk azért, hogy a helyzet javuljon. Nem állhatunk

félre azon sopánkodva, hogy mennyire rossz a helyzet, várva, hogy valaki majd azt megoldja helyettünk.”

A TEV és az APL munkájával és eredményeivel kapcsolatban Köves Slomó rabbi úgy fogalmazott, hogy „a zsidóság ellehetetlenítésére irányuló kezdeményezések 75 évvel Auschwitz után is tapasztalhatóak, ezért a kötelesség hívta életre a harcot, amely az ideológiák ellen folyik. Ehhez tiszta és egyértelmű útmutatások kellenek, emellett egységre van szükség a politikai szekértáborok és a közbeszédet alakítók között.”

SOBOTKA: Ausztria sokáig halogatta a szembenézést

A kétnapos eseményen számos fontos európai politikus is megjelent, így Varga Judit magyar igazságügy miniszter, az Európai Parlament korábbi elnöke, az olasz Antonio Tajani, Jan Jambon flamand miniszterelnök, valamint Wolfgang Sobotka, Ausztria Nemzeti Tanácsának elnöke is. A magyar delegáció része volt Mesterházy Attila és Harangozó Tamás MSZP-s, Simicskó István KDNP-s országgyűlési képviselők, valamint Kovács István, az EMMI nemzetközi és európai uniós ügyekért felelős helyettes államtitkára is.

Az eseményen felszólalt az osztrák Nemzeti Tanács elnöke, volt osztrák belügyminiszter, Wolfgang Sobotka, aki elmondta, hogy „Ausztria sokáig halogatta a saját múltjával való szembenézést, mivel kényelmesebb volt a náci Németország áldozatául esett ország szerepében tetszelegni. Ugyanakkor a zsidóellenes harcban semmiféle kompromisszum nem köthető.”

Országának jelenlegi, antiszemitizmust illető állapotára utalva megemlítette, hogy „az osztrák lakosság tíz százalékára ma is jellemző az antiszemitizmus, és minden harmadik osztrák állampolgár negatív előíté-

lettel viseltetik a zsidókkal szemben. A muszlim hitűek körében az arány 50-60 százalék körül van.”

Nyugati szomszédunk nemzeti tanácsának elnöke kormányának egyik ígéretére hívta fel a figyelmet, mely szerint egy új kutatói és oktatói háttérintézmény anyagi fedezetét fogja biztosítani, amelyet az Osztrák Tudományos Akadémia keretein belül indítanak el. „Ahhoz, hogy az anticionizmust egyértelmű antiszemitizmusnak ismerjük el, Ausztria szigorúbb jogi keretek kialakítására készül, sőt heteken belül meg fog születni a BDS-t elítélő osztrák parlamenti határozat is” – hangzott a politikus bejelentése.

André Gattolin, a francia szenátus európai ügyekért felelős bizottságának alelnöke ijesztőnek nevezte a franciaországi antiszemitizmus utóbbi években bekövetkezett növekedését, mely a mérések szerint mintegy 74 százalékos. Elmondása szerint az esetek többségéért a szélsőjobboldal okolható, ám az antiszemitizmus a szélsőbaloldalon, valamint a fundamentalista muszlim közösségek soraiban is jelen van.

VARGA: Auschwitz a legnagyobb magyar temető

A Magyar Kormány képviselőjében *Varga Judit* igazságügy miniszter Auschwitzot az egyik legnagyobb magyar temetőnek nevezte és kijelentette, hogy „az ott elpusztult magyar zsidó honfitársaink örökre hiányozni fognak”. Varga szerint „a nyugat-európai példák jól mutatják, hogy vannak, akik nem tanultak Auschwitzból, azonban Magyarországon nem kell tartani hasonló történésektől, hiszen az állami emléknapok és oktatási programok mellett a jogi keretek is szavatolják a zsidók biztonságát. Ezeknek is köszönhetően évről évre csökken az antiszemitizmus mértéke.” Kiemelte „a magyar közéletből szinte teljesen eltűnt a holokauszttagadás jelensége, a közös múlt ápolásáért pedig különleges párbeszéd zajlik a zsidó közösségekkel.”

A konferencia másnapján a résztvevők látogatást tettek az Auschwitz-Birkenau-i táborban, ahol gyászmemorialis emlékezést tartottak.

A HOLOKAUSZT VILÁGTALÁLKOZÓ

Ízrael Állam történetének eddigi legnagyobb szabású diplomáciai eseményének adott otthon Jeruzsálem is, ahol *Reuven Rivlin* államelnök meghívására mintegy 50 ország vezetői, királyok, miniszterelnökök és más politikusok és diplomaták emlékeztek meg Auschwitz-Birkenau felszabadításáról. *Vladimir Putyin* orosz elnök mellett jelen volt *Mike Pence*, az Egyesült Államok alelnöke, *Emmanuel Macron* Franciaország elnöke, *Frank-Walter Steinmeier* német elnök és *Károly* angol herceg is. Hazánkat *Áder János* köztársasági elnök képviselte.

PUTYIN: A haláltáborokat nem csak a nácik működtették

Oroszország első számú embere beszédében hangsúlyozta „Soha nem felejtjük el, hogy a Vörös Hadsereg nyitotta meg Auschwitz kapuit”. Putyin hangsúlyozta: „gyászoljuk a nácik áldozatait, beleértve hatmillió zsidót. Tudni kell, hogy ezeket a haláltáborokat nemcsak a nácik működtették, hanem a csatlósai is különböző országokban” –, majd hozzátette: „Oroszország mindenkinél többet, a legmagasabb árat fizette. 27 millió oroszot gyilkoltak meg. Ez volt a győzelem ára”.

PENCE: KI KELL ÁLLNI IRÁN ELLEN

Mike Pence amerikai alelnök „az emberiség történelmének legsötétebb foltjának” nevezte a holokausztot, és egyben ígéretet tett arra, hogy hazája mindig kitart a zsidóság mellett. Pence beszédében kitért korunk egyik legfenyegetőbb rezsimjére is, emlékeztetve, hogy „van egy kormány, ami a világon egyedülként állami szinten tagadja a holokausztot és Izrael térképről való eltörlésére bátorít. Az Iráni Iszlám Köztársasággal szemben a világnak erősen ki kell állnia”. Beszéde végén az amerikai alelnök héber nyelvű imarészletet mondott a Kádís gyászimából.

MEGEMLEKEZÉS AUSCHWITZBAN

Az auschwitzi haláltábor felszabadításának napján a helyszínen is tartottak megemlékezést, melyen részt vett *Orbán Viktor* miniszterelnök és felesége, *Lévai Anikó* is, akik gyertyát gyújtottak az áldozatok emlékére. Magyarország miniszterelnöke közösségi média oldalán megosztott fotókhöz az „*Mondjátok el fiaitoknak!*” idézetet írta, hangsúlyozva a tragédia oktatásának fontosságát.

A rendezvényen több mint harminc állam- és kormányfő, illetve királyi családok tagjai, összesen 61 külföldi küldöttség vett részt, azonban fő vendégeinek a mintegy 200 meghívott túlélőt tekintették, őket ültették a rendezvényen az első sorokba, kivételt téve a szokásos diplomáciai protokoll betartásában.

Andrzej Duda lengyel elnök, megnyitva a rendezvényt, kijelentette: „Lerójuk tiszteletünket az Auschwitzban és más helyeken meggyilkolt hatmillió zsidó előtt”. Duda hozzátette „szükséges megőrizni Auschwitz emlékeztét, hogy a holokauszt, az emberek megsemmisítése a világ történelmében soha ne ismétlődhessen meg”.

A GABONAKERESKEDELEM ROTSCHILDJAI – AZ EPHRUSSIK

A bécsi Zsidó Múzeum időszakos kiállításának legújabb témája a kevésbé ismert, de annál izgalmasabb Ephrussi család. A több mint másfél évszázad sorsörténetét különleges japán tárgyak, a család gyűjteményét képező híres festők műalkotásai és a világ számos táján élő leszármazottak emlékei teszik teljessé – cikkünk ezekből szemlél. AUSZTRICS ANDREA ÍRÁSA

Az európai zsidó múzeumok térképén előkelő helyet foglaló bécsi intézmény Dorotheergasse utcai épületében látható az Ephrussik családtörténetét feldolgozó kiállítás. Az eredetileg Oroszországból származó család kalandos utazásait, ki- és letelepedésüket követhetjük nyomon Ausztria, Franciaország, Anglia, Spanyolország, az Egyesült Államok, Mexikó és Japán érintésével. Az Ephrussi család történetei nem csak figyelemre méltó anekdoták, hanem a kiállított tárgyak, dokumentumok és képek által nyomon követhető egy európai zsidó család gazdasági és társadalmi előmenetele, amely család leszármazottai szétszóródtak a világ minden tájára, hol a gazdasági fejlődés, hol az üldöztetések miatt. A téma aktualitását Edmund de Waal *The Hare with Amber Eyes* (A nyúl borostyán szemmel) című könyvének 2011-es megjelenése adta, amely egyszerre meséli el a családi gyűjtemény sorsát – egy 264 japán netsuke¹-ből álló kollekció –, illetve beszéli el egy zsidó család felemelkedését, bukását és túlélését. A következő sorokban ezzel a családdal és gyűjteményük néhány kiemelt darabjával ismerkedhetünk meg.

Az Ephrussik, Utazás az időben címet viselő kiállítás nyolc teremből áll, minden szoba egy-egy fontos állomását ábrázolja a leszármazottak életének. Az első teremben a hétgenerációs családfa mellett bemutatásra kerül a család első dokumentálható jelenléte Odessza városában, illetve a terem másik részén található Edmund de Waal keramikus művész kerámiái, illetve egy videóinterjú az

általa írt könyv kapcsán, amely a kiállítás törzsanyagát képezi. A kiállítás, elrendezését tekintve, egy kört ír le, ezen kör pedig 164 év történetét öleli fel az odesszai megérkezéstől a Japánban élő Iggie (Ignace) nagybácsi haláláig, aki a kiállított netsukék utolsó tulajdonosa volt.

CSALÁDTÖRTÉNET

Az Ephrussik története Odessza városában kezdődik, ahol a liberális törvényeknek köszönhetően több zsidó családnak is lehetősége adódott a társadalmi előmenetelre. Köztük volt Chaim, Joachim, avagy Charles Ephrussi-ként is emlegetett gabonakereskedő, aki 1830 körül érkezett egy nyugat-ukrajnai stettlből, Berdychivből. Első bankjának megalapítása után hamarosan egyike lett a legsikeresebb üzletembereknek a városban. Mind Chaim, mind a fiai, Ignace és Leon tehetséges üzletemberek voltak, így alig 20-30 év leforgása alatt Bécs és Párizs városát is elérték üzleti kapcsolataikkal. 1860-ra a család a legnagyobb gabona exportálónak nőtt ki magát a világon. Míg Chaim, a családfő, a pogromok ellenére is Odesszában maradt folytatni a sikeres vállalkozást, addig Leon Párizsban, Ignác Bécsben próbált szerencsét.

Ignace elvette a bécsi születésű Emilie Porges-t, amely házasság révén az Ephrussi család a bécsi elit részévé vált. A Porges család felmenői között volt többek között Herman Todesco textilkereskedő, aki a bécsi Stadttem-

pel (más nevén a Seitenstettengasse-i templom, Bécs fő zsinagógája) alapítója és a hitközség elnöke is volt.

Eközben a család másik ága sem tétlenkedett: Párizsban Leon három gyermekével jól jövedelmező vállalkozást hozott létre, amelynek javadalmai folyamatosan nőttek. Három fia volt, Jules, Ignace és Charles. Közülük Charles lett a kiválasztott, aki tanulmányait külföldön folytathatta, világot látott és nyelveket tanult és hivatásának a művészetet választotta, gyűjtő és mecénás lett.

1871-ben mindkét család megépítette impozáns otthonát, Párizsban a Hotel Ephrussi néven a rue de Monceau-n, míg Bécsben a Palais Ephrussi számára a Ringstrasse-ra esett a választás, Bécs egyik legforgalmasabb és legcentrálisabb részén. Az élet mindkét városban az időnként fel-felcsapó antiszemita ellenére kedvező volt. Charles kiemelkedő ízléssel összeválogatott gyűjteménye folyamatosan gyarapodott, többek között egy lenyűgöző 40 darabos kollekcója volt impresszionista alkotásokból, a legmagasabb körök szalonjainak állandó meghívottja volt, mecénás, aki 1885-ben megvásárolta a Gazette (Gazette des Beaux-Arts) nevű művészeti folyóiratot. Sok híres művésszel ápolt személyes kapcsolatot, köztük volt Monet, Manet, Degas, Renoir,

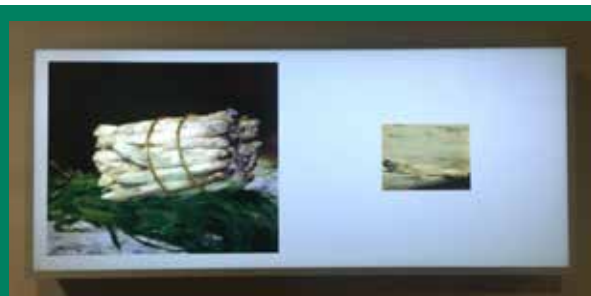

A netsukék, vagyis a japán faragott díszek, amelyből Charles 264 darabot vásárol az 1870-es évek közepén.

Pissarro, Moreau és Proust. Renoir *Az evezősök reggelije* című festményén örökítette meg őt, Proust *Az eltűnt idő nyomában* című regényének Swann karakterét mintázta róla. Charles és testvérei sikertörténetében az 1894-es év nagy fordulatot hozott: a Dreyfus-ügy kettéosztotta Franciaországot és sok ajtó bezárult a család és azok zsidó barátai előtt. Charles 1905-ben hunyt el utódok nélkül.

A párizsi eseményekkel párhuzamosan 1887-ben Ignace szolgálataiért nemesi címet kapott Ferenc Józseftől, majd fia, Viktor 1911-ben lemondott az orosz állampolgárságáról, és megkapta a letelepedési jogot

¹ Japánból származó kisméretű faragott dísz, általában elefántcsont vagy fa alapanyagból készül, hagyományosan a ruha részeként viselik a kimonóhoz rögzítve.

A képen látható két festmény Charles tulajdonát képezte, *A spargá köteg* című festményt 1880-ban vásárolta meg. A történet szerint Manet 800 frankot kért a munkáért, de Charles annyira megörült új szerzeményének, hogy 1000 frankot küldött a művésznek. Egy héttel később Charles csomagot kapott benne egy új festménnyel, amelyen egy szál spargá szerepelt. A kép mellé az alábbi kísérszavakat írtam Manet: „Úgy tűnik, hogy ez kicsúszott a kötegből.”

Bécsben. Az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlása és az első világháború bevándorlási hulláma azonban megnövelte az antiszemita jelenlétet, de egyben új lehetőségeket is teremtett a család életében. Viktor gyermekei közül Elizabeth Ephrussi az egyike volt azon nőknek, akik egyetemen folytathatták a tanulmányaikat, és ösztöndíjjal az Egyesült Államokba utazhatott. Fia Iggie (Ignace) a '20-as években elhagyta Bécset, Frankfurtba, Párizsba, majd New Yorkba költözött, harmadik gyermeke Gisela pedig új lehetőségek után kutatva Spanyolországba ment 1925-ben. Ez már a tagadhatatlan kezdete volt a család gazdasági hanyatlásának és a folyamatosan növekvő antiszemita ellenére, amely 1938-ban Viktor Ephrussi elfogatásához vezetett. A náci diktatúra rákényszerítette Viktort, hogy lemondjon a család teljes vagyonáról.

A holokauszt alatt elkobzott vagyontárgyak nagy része nem került vissza a családhoz, de a netsukék megmaradtak, végigkövették a leszármazottak sorsának szerteágazó szálait, más-más városokban vitrinbe zárva. A valaha a család gyűjteményét képező festmények ma nemzetközi múzeumokban és művészeti gyűjteményekben található meg, örök emléket állítva a korábbi tulajdonosoknak és az akkori művészeti és szellemi pezsgésnek a családtagok által lakott szellemi központokban mint, Odessza, Szentpétervár, Bécs, Berlin, Párizs, London vagy Madrid. A bécsi kiállítás egyedülállóan hozta össze a több mint másfél évszázad eseményeit festményekkel, könyvekkel, interjúkkal és a netsukékkal egy térben, egy valaha gazdag és befolyásos család történetét, akik egykor a Rotschildokkal együtt alkották a zsidó elit legfelsőbb köreit.

A kiállítás 2020. március 8-áig látogatható Bécsben, a www.jmw.at weboldalon feltüntetett nyitvatartási időben.

A Corvin Áruház a Rákóczi út felől (Forrás: 24.hu)

Vásárlásból lelkiismereti kérdés?

ZSIDÓ NAGYÁRUHÁZAK VS. SZOMBATTARTÓ KISKERESKEDÉSEK

Már felmenőink is mindenféle lelkiismereti kérdésekkel küzdöttek, hogy az egyszerűnek tűnő, hétköznapi aktusaik, mint akár a vásárlás, milyen hatással bírnak másokra... Az 1900-as évek elején Budapesten is megjelentek az áruházak, melyek a kisvállalkozás fennmaradását veszélyeztették. A jelenségre az ortodox hitközség is felfigyelt, és megpróbálták összefogásra buzdítani. Cikkünk a 20. század eleji ruházati lehetőségeket vázolja olvasóinknak. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

BAZÁRBÓL MODERN ÁRUHÁZ

Budapest első modern áruháza az Andrassy úti Párisi Nagy Áruház volt. Az alapító Goldberger Sámuel Gottlieb (csak névrokona, de nem tagja a híres Budai-Goldberger családnak) díszmű- és játékkereskedő volt, aki első boltját 1891-ben a Kerepesi [ma: Rákóczi] út 78. alatt nyitotta, majd a sok apró sokra ment, és 1898-ban egy illusztrisabb épületbe költözött a Rákóczi út és Klauzál utca sarkára.

A kínálat egyre bővült, még hozzá a lehető leglátványosabb módon, mivel Goldberger világot látott

ember volt, aki nemcsak ismerte az európai nagyvárosok újhullámos vásárlási kultúráját, de nem is félt azokat kipróbálni a magyar fővárosban. A jól menő üzletnek 1903. augusztus 24-én este egy tűzkatasztrófa vetett majdnem véget,¹ ám végül megmenekült. 1911-ben a zsidó származású Sziklai Zsigmond (szül.: Steinbeck, 1864–1937) építész terveiben megszületett a pesti Andrassy sugárút képét máig meghatározó szecessziós üzleti palota.

Goldberger S. G. főnixként támadt fel a párisi bazár hamvaiból. A Párisi Nagy Áruház 40 éves ju-

bileumán a következőképp vázolta alkotása pályáját:

„1891-ben a régi Kerepesi úton tettem ki először a táblát, amely hirdette a cég címét: Párisi Nagy Áruház. A cím hangzatos volt, a bazár azonban meglehetősen igénytelen és hallatlanul szívós munkát kellett kifejtetni, hogy a vevőközöniséget ott megszervezzem. Sikerült is rövidesen óriási forgalmat biztosítani és már akkor elképzeltem a vállalkozás kereteinek nagyobbodását. Több fiókot nyitottam és csakhamar örömmel állapítottam meg, hogy a Párisi Nagy Áruház egyike a legtöb-

bet említett cégnek a fővárosban. A régi házat csakhamar lebontották és felépült helybe a ma is meglévő négyemeletes palota, ahol újra megnyílt a megnagyobbított áruház. Megszerveztem a vidéki szétküldési osztályt és ezzel bekapcsoltam a vidéki vevőközöniséget áruházam üzletfelei közé. A fellendült áruházat súlyos katasztrófa érte az emlékezetes 1903-as tűzvész alkalmával, amikor a már megnövekedett üzlet-helyiség úgyszólván porrá égett.

A reorganizálás munkája előtt kezdtem foglalkozni egy hatalmas Nyugat-európai áruház tervével és az volt az elgondolásom, hogy a világhírű berlini és párizsi üzletházak mintájára önálló épületben adok hajlékot az áruháznak. Alkalmos épület csak egyetlen volt ebben az időben, az Andrassy út 39. szám alatti épület, amely a Terézvárosi Kaszinó tulajdona volt. A kormányparti kaszinó súlyos vereséget szenvedett a híres Vázsonyi-Hieronymi választáson, aminek következtében a kaszinó megszűnt. Megvettem az

Bal oldalt a leégett Párisi Nagy Áruház a Vasárnapi újságban

épületet és hatalmas összegek árán felépült a mai üzletház, amely 1911 március harmadikán nyílt meg. A megnyitón ott volt Budapest kereskedelmi életének minden előkelősége, a főváros és a kormány képviselői is, akik a legnagyobb meglepetéssel és elismeréssel nyilatkoztak az ott látottakról. Ma már teljesen igazolva látom az akkori elgondolásomat, mert a Párisi Nagy Áruház népszerűségben azóta is megerősödött.²

Az áruház tulajdonosa ugyan Goldberger S. G. volt, viszont az egyes osztályok bérbe voltak adva, akik a bevételük 3–8%-át fizették

Az első Párisi Nagy Áruház kalaposztálya (Forrás: egykor.hu)

bérleti díj fejében, ám a boltosok nemcsak a tulajjal, hanem annak családjával is bérleti viszonyban álltak, ugyanis Goldberger az áruházat gyakorlatilag felparcellázta rokonai között. A felosztás 1933-ban a következőképp festett: földszint G. Imre, első emelet G. Ernő, második emelet dr. Frank Józsefné, harmadik emelet Waldmann Antalné főbérleménye volt. A fűszerosztály G. Oszkár, a női kalaposztály G. Ella, a maradék- és konfekcióosztály pedig szintén a családhoz tartozó, egy Szabó nevű mérnök külön üzlete volt.³

Kevesen tudják, de a Párisi Nagy Áruház mellett, az Andrassy út 41. alatt Goldberger S. G. egy „Ohel Jakab” nevű imaházat hozott létre Reich Jákov Koppel ortodox főrabbi emlékére.⁴

Úgy tűnik, hogy Goldberger életét a siker mellett sajnos a tűz is végigkísérte: 1936 szeptemberében arról adtak hírt az újságok, hogy az áruházkirály svábhgyi nyaraló villája égett le egy éjszaka során...⁵

AZ ÁRUHÁZAK ÁRNYÉKÁBAN

Időközben mások is meglátták a lehetőséget az áruházakban, és gombamód kezdtek szaporodni a hasonló vállalkozások, persze a legtöbb jóval kisebb és eleganciájában össze sem mérhető Goldbergerével, viszont 1926-ban a zsidó negyed másik oldalán megépült a Corvin Áruház is, melyet a szintén zsidó származású Reiss Zoltán (1877–1845) tervezett.

A zsidó felekezetű alsó- és középosztály lapjai, a neológ színezetű

Egyenlőség és az ortodox *Zsidó Ujság* különösebben nem meglepő módon nem foglalkozott az áruházak reklámozásával. Ezt törte meg egy 1931-ben, *A Corvin-áruház körül* címmel megjelent cikk a *Zsidó Ujság* főoldalán. Ám ezt a cikket sem a reklám céljából írták, hanem egyfajta bojkottra hívták az olvasókat a lap szerkesztői:

„A nagytőkével dolgozó, állítólagosan olcsó árukat kínáló vállalat esetével kapcsolatban megállapítást nyert az a gazdasági törvény: »a nagy

Az új Párisi Nagy Áruház előcsarnoka a megnyitó után (Forrás: egykor.hu)

halak elnyelik a kicsinyeket«. Ez a törvény a mi esetünkben közel érint bennünket, mert az ortodox kiskereskedők zöme, aki a Rákóczi út és a Király utca közötti területen lakik, megdöbbenve érzik a nagy vállalat erejének súlyát s félni kell, hogy e nyomásnak sok kisebb egzisztencia nem lesz képes ellentállni. Mit lehetne ez ellen tennünk? Ha olyan erős lenne a budapesti ortodox hitközségben a szolidaritás – mint amilyen gyenge valójában –, akkor propagandát kellene csinálni annak, hogy ne csábítson bennünket a nagy áruház ígérete pár fillérnyi árkülönbözet, hanem vásároljunk a hitközséget fenntartó *baalé-batimnál* [a magyar köznyelvben elterjedten, mint: »bálbósz«].⁶

Az áruházak persze nemcsak a zsidó, hanem a keresztény árusoknak is ártottak: „az egymásután megnyíló nagy áruházak tönkreteszik a

fővárosi, sőt a pestkörnyéki kereskedők ezreit”. Végül 1936-ban a kereskedelmi miniszternek is lépéseket kellett tenni, így például megtiltották, hogy az áruházakban élelmiszereket értékesítsenek, így legalább a piaci termény- és más friss árukereskedők kis megélhetését nem veszélyeztették többé.⁷

KIK IS VOLTAK A HITKÖZSÉGET FENNTARTÓ BÁLBÓSZOK?

Az ortodox hitközség ernyője alatt szerveződő Somré Sabosz Bizottság célja „a szombat szentségének

Elkán Gyula szücsnél
Károly-körút 19

Elkán bundák
(Egyenlőség, 1927)

érvénybejuttatása a zsidó vallásúak gazdasági életében” 1927-ben összeállította a szombattartó iparosok, kereskedők és gyárosok jegyzékét, melyből megtudhatjuk, hogy hol, kinél és mit lehetett kapni⁸ – a havi szám tematikájának megfelelően – a területi korlátokat figyelembe véve – az öltözködéssel kapcsolatos foglalkozásokat gyűjtöttük csak ki.

A lábbelik dolgában igen sok opciója volt azoknak, akik hithű zsidónál akarták pénzüket költeni: 15 cipész, 12 cipőkereskedő (ebből három, Braun Salamon, Frank József és Friedmann Mór üzlete egy címen, a Király utca 16. szám alatt volt, egy másik, Traubkatz Ignác a Vasvári zsinagógával rézsút szemben, a 8-as szám alatt), egy cipész-kellék nagykereskedő (Spiller Ernő, Klauzár utca 1.), egy cipőfelsőkészítő (Bandel Hermann, Elemér [ma: Marek József] utca 19.) és három cipőgyár (Blatt Sámuel, Szegényház tér [ma: Rózsák tere] 3., Klein Ignác és Fia, Rumbach utca 2/c., Weisz Dávid,

Rumbach utca 5.) közül válogathattak.

Ugyanakkor a csipkét kedvelő ortodox hölgyeknek és asszonyoknak csak egy lehetőségük volt, mégpedig Sputz Sándor csipkekereskedő boltjában a Wesselényi utca 13. szám alatt. Gombkereskedőből pedig szintén egy volt Widder Adolf (Ilka utca 36.). Esetleg a fentieket együtt még Schmelcz Dávid (Király utca 77.) és Tauszig Sándor (Paulay Ede utca 1.) rövidáru boltjában találhatták meg.

A kiegészítőknél meg kell említeni az ernyőt is, melyet akkoriban nem csak esős időben használtak, sőt elsősorban inkább a nyári, tikkasztó napokon vették elő az elegáns nők a meleg sugarak ellen – ilyen ernyőket

Perzsabunda hirdetés az Egyenlőségben (1927)

is gyártott Weil Mózes a Népszínház utca 26-ban.

Ami a kalapkereskedőket illeti, csupán egy szombattartó személyt találunk a Népszínház utca 43. alatt, kalapszalomból viszont három is volt: Boxhorn Saroltáé a Király utca 52-ben, Rapaport Erzsé a Kisdiófa utca 14-ben és a Weisz családé az István utca 14-ben. Aki viszont kalap helyett kendővel kötötte volna be a fejét, az hat helyen is vásárolhatott.

Goldberger Sámuel Gottlieb portréja az Ország-Világ újságban

A férfiak nyakkendőt csak Klein H. Nagydiófa utca 31. alatti boltjában kaphattak. Sapkát lehetett készíttetni Alföldi Salamonnál (Király utca 8.), Bart Siegfriednél (Dob utca 25.), Hirschhorn L. Zsigmondnál (Népszínház utca 28.), Landsmann Samunál (Rumbach utca 4.), Schönbberger Sándornál (Rákóczi út 82.), Schwarcz Lipótnál (Teleki tér 3.) és Zucker Éliásnál (Népszínház utca 37.).

Fehérnemű terén szinte lehetetlen volt elkerülni a Freudiger Mózes Fiai Magyar ágy-, fehér- és ruhagyárat, melynek székhelye a Desseffy utca 34. alatt volt. Egy kisebb üzeme pedig Klein Samunak is volt a Sas utca 12-ben. Ilyen termékek hét boltban voltak kaphatók.

Hirdetés az Egyenlőségben (1926)

Szombattartó ruhakereskedőből ez időben 24-et is találunk, melyek közül 13 a Teleki tér környékén működött, igaz, volt olyan, akinek

csupán egy piaci bódéja volt. Nagyobb és minőségibb kínálatú ruhanagykereskedőből csak hat volt, mégpedig Frankfurter Mihály (Rákóczi út 65.), Garfunkel Salamon (Király utca 11.), Neumann A. Izák (Népszínház utca 46.), Salamonovits Géza (Vilmos császár [ma: Bajcsy-Zsilinszky] út 15.), Sauer-teig Jónás (Népszínház utca 26.) és Steinberger Mór (Rumbach utca 13.). A korban népszerű bundákat nyolc szórmekekereskedőnél választ-

Hirdetés az Egyenlőségben (1928)

hatták ki, vagy Stein S. Dob utca 4. szám alatti szüccsel készíthették el.

Divatáru kereskedőből volt több is, így Burkó Izráel a Lujza utca 5-ben, Fraenkel Lipót a Király utca 17-ben, Hirsch Fülöp a Károly király út [ma: Károly körút] 5-ben, Judenfreund Mózes a Király utca 16-ban, a Schmelcz testvérek a Király utca 77-ben és Ungár Adolf a Dob utca 25-ben. Szombattartó divatszalonból viszont csak egy volt, a város elegánsabb V. kerületében a Bálvány [ma: Október 6.] utca 4.

Női modellház hirdetés az Egyenlőségben (1927)

számban. Aki pedig kizárólag se-lyemruhára vágyott, annak ott volt

Neumann bunda hirdetés az Egyenlőségben (1910)

Spitz Hermann Erzsébet körút 34. alatti üzlete.

Természetesen sokan voltak, akik maguk varrattak ruhát, erre pedig bőven volt opciójuk is, 37 ortodox szabó közül válogathattak, igaz, közülük csak ketten, Karz József (Király utca 8.) és Stein Ábrahám

Kézimunka hirdetés az Egyenlőségben (1901)

(Vámház körút 4.) voltak kifejezetten női szabók. Akik nem akartak semmit sem a véletlenre bízni, a ruhájuk anyagát is maguk válasz-

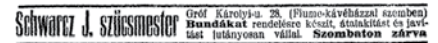
tották ki, még hozzá 31 budapesti textiláru-kereskedőnél személyesen, vagy hat textilügynök útján. Kötött-és szövöttáru hét helyen volt kapha-

Ki varrta? (Egyenlőség, 1901)

tó. Ha pedig elfeslett valaki kedvenc ruhája, vagy más apróbb átalakítást igényelt, akkor Katz Eszterhez (Király utca 50.) vagy a Mandl nővérekhez (Király utca 35.) vitt varratni.

Ékszerészből nyolcat találunk az almanachban: Goldblatt Simon (Király utca 23.), Glück Sándor (Dob utca 23.), Kelemen Gábor (Erzsébet körút 9–11.), Hilferding Lipót (Hunyadi tér 1.), Nick Sándor (Váci utca 16.), Ratzersdorf Lipót (Király utca 2.), Stiefried József (Kertész utca

Bundahirdetés az Egyenlőségben (1926)

43.), Schulhof Sándor (Eötvös utca 20.). Olyan ékszerészből pedig, ahol kar- és zsebóra is kapható volt, mert a tulaj egyben órás volt, további kilenc helyet találunk. Ezüstművesből egyet találunk, Graner Márton (Wesselényi utca 51.) személyében, de aranyművesből érdekes módon egyet sem. Gyémánt és drágakő csi-szolóból szintén egy szombattartó élt a fővárosban, mégpedig Brünner Lipót a Rumbach utca 2/c-ben.

Elő a térképekkel és képzeljük újra a századfordulós Budapestet, mi vajon hová mentünk volna vásárolni?

¹ A tüzesetet részletesen megírta: Perczel Olivér, „Adalékok a Párizsi Nagy Áruház tűzkatasztrófájának történetéhez (1903. augusztus 24.)”, Kenyeres István (főszerk.), *Fons: forráskutatás és történeti segédanyagok*. 2012/2. 237–276. old.; ² „A Párizsi Nagy Áruház negyvenéves jubileuma”, *Fővárosi Hírlap*, 1931. 30. évf. 9. szám, 9. old.; ³ „A szerkesztő postája – N. K., Budapest”, *Textil-Ipar*, 1933. 6. évf. 17. szám, 2. old.; ⁴ „Hirek – Reich Koppel emlékezete”, *Ujság*, 1936. 12. évf. 203. szám, 7. old.; ⁵ „Éjszakai villatuz a Svábhegyen”, *Nemzeti Ujság*, 1936. 18. évf. 217. szám, 6. old.; ⁶ „A Corvin-áruház körül”, *Zsidó Ujság*, 1931. 7. évf. 3. szám, 1. old.; ⁷ „Hová vezetnek a nagy áruházak viharos építkezései?”, *Ország-Világ*, 1936. 57. évf. 28. szám, 7. old.; ⁸ A cikkben közölt budapesti szombattartó kereskedők teljes listája elérhető: Korein Dezső, *Szombat-almanach az 5688. évre 1927–28. Első évfolyam. Magyarország szombattartó kereskedőinek, iparosainak, gyárosainak címjegyzékével és héber naptárral*. Budapest: Somré Sabosz Bizottság, 1927.

RUHÁK A TÁNYÉRUNKON, avagy mit viselnek az ételek?

Purim a beöltözés ideje, a maszkoké és maskaráké. Ahogyan az isteni gondviselés is elrejtőzik, megbújik a történet mögött, ugyanúgy rejtőzünk mi is jelmez és álarc mögé ezen az ünnepen. De nemcsak a beöltözés, hanem a nevetés, a vidámság, a viccelődés ideje is ez az ünnep. E két ünnepi jellegzetesség jegyében olyan ételeket kínálunk gasztronómiai rovatunkban, melyeknek a nevében valamilyen ruhadarab szerepel. DÉNES ANNA ÍRÁSA

Ha már Purim, akkor természetesen a legismertebb purimi édességgel kell kezdenünk, mely öltözékünknek csupán egy kiegészítőjét képviseli nevében, nem más ez, mint a hámántáska. Bár ma már szinte bármivel megtölthető, a klasszikus hámántáskát mákkal töltötték meg. Maga a „hámán” szó egyaránt utalhat a purimi történet gonosz főminiszterére és a jiddisül „mon”-nak nevezett mákra, mert az askenázi zsidók kiejtése szerint a főgonosz Hámán nevét Homonnak mondják. A „tás” pedig zsebet jelent, így a jiddis homontáson szó valójában „mákkal töltött zseb”-et jelent. A hámántáska fogyasztásának szokásával kapcsolatban jól ismert magyarázat, hogy a töltelék benne rejtőzik a tésztában. Őseink a korábbi időszakokban hozzá voltak szokva a nyílt csodákhoz, ám a szétszóratás korában a csodák gyakran nem mindenki számára jól látható módon, hanem rejtve jelennek meg. A purimi történet azt mutatja, hogy a rejtett csodák révén az Örökkévaló pontosan ugyanúgy vigyáz ránk, mint amikor nyílt csodák által mutatkozik meg a hatalma. Az Örökkévaló mindig jelen van a világban, ám napjainkban elsősorban a színfalak mögül irányítja a világot, ahogyan a hámántáska lényege, vagyis a töltelék is elrejtőzik a tésztában. Bár nevében nem szerepel, egy midrás a hámántáskát egy ruhadarabhoz, nevezetesen kalaphoz hasonlítja. Egy régi legenda szerint ugyanis a hámántáska azért háromszögletű, mert a gonosz Hámán is ilyen formájú kalapot viselt. Bukására

való emlékezőként esszük tehát a hámántáskát. Akár táská, akár zseb, akár kalap, mindenképpen ez a legismertebb purimi édesség.

Ha már a zsebet említettük, nem hagyhatjuk ki a zsidó étkezés egyik fontos kifejezését, ami így hangzik: *pát hábá bökisznin*, vagyis olyan tészta, aminek zsebe van. Jelen esetben nemcsak a kifejezés furcsa, hanem maga a háláchá is szerteágazó. Általánosságban elmondhatjuk, hogy ez egy olyan tésztaféleség, melyet sós vagy édes töltelékkel töltöttek meg, lehet tehát pizza vagy édes töltelékkel ellátott lepények. Ezekre, amennyiben a tészta kevesebb vizet tartalmaz, mint az összes egyéb folyadék mennyisége együttvéve, nem *hámoci*, hanem *mezonot* áldást mondunk, utána pedig a *mezonot* áldást kívánó tésztafélékre vonatkozó utóáldást, az *ál hámichját*. Ha azonban annyit szeretnénk enni belőle, hogy az teljes étkezésnek minősül, akkor előtte kezdet kell mosni és *hámoci* áldást mondani, utána pedig a teljes asztali áldást, a birkát hámázont kell elmondanunk. Áthidaló megoldásként gyakran azt választják, hogy kezdet mosnak, és áldást mondanak, majd esznek egy olyan darab kenyérből, amivel kapcsolatban nem merül fel kérdés, és utána fogyasztanak a *pát hábá bökisznin*ből.

Úgy tűnik, az ételek között leginkább a felsőruházat népszerű. Sokat emlegetett ételféleség az alma pongyolában:

„Alma schlafrockban, úgy is mondták. Palacsintatészta-szerű keveréket kell készíteni: tojás, liszt, pici só, cukor, vanília. Az almát fel kell szeletelni vékony karikákra és belehempergetni ebbe a tésztába és olajban kisütni mind a két oldalát, majd vaníliás cukorral megszórni.”

– mesélte a nagymamám, felidézve gyerekkori, még a háború előttről származó emlékeit.

Hasonló elven alapul a bundáskenyér. A kissé már megszikkadt, nem teljesen friss kenyeret felszeleteljük. Alaposan felferünk néhány tojást, kissé megsózzuk, és ebbe áztatjuk a kenyereket. Míg a kenyérszeletek ma-

gukba szívják kissé a tojást, széles serpenyőben olajat hevítünk, és ebben sütjük át a kenyerek mindkét oldalát.

Talán nem is gondolunk rá, amikor emlegetjük, de a ruhadarabról elnevezett ételek közé tartozik a mákos guba is, minthogy a guba nem más, mint gyapjából készült, általában vállra vetve hordott kabát.

MÁKOS GUBA

tejes, vagy páreve

Hozzávalók: Egy szombatból maradt, kissé szikkadt bárchesz vagy néhány kifli; 1 ½ pohár mák; 1 ½ pohár porcukor; 1 l tej (páreve változathoz növényi tej, például kókusz- vagy mandulatej)

A bárcheszt felszeleteljük, a szeleteket egyenként beáztatjuk a (kókusz)tejbe. Egy tűzálló edényt kikenünk olajjal, és az aljára egy rétegben bárchesz-szeleteket teszünk. A cukrot a mákkal összekeverjük, a szeletekre szórjuk, majd újabb réteg bárchesz következik, és ismét cukros mákot szórunk rá. 180 fokra előmelegített sütőben 15-20 perc alatt átsütjük, forrón tálaljuk.

A felsőruházat mellett végül lássunk egy lábbelit is:

LEKVÁROS PAPUCS

tejes

2/3 pohár tej; 1 kocka friss élesztő; 2 ek. cukor; 3 pohár liszt; 25 dkg vaj; ¼ pohár tejföl; 2 tojás

A töltelékhez: tetszőleges lekvár, leginkább szilva vagy barack

Az élesztőt a langyos tejbe morzsoljuk, hozzáadjuk a cukrot, és néhány percig állni hagyjuk. A lisztet tálba szitáljuk, belemorzsoljuk a vajat, hozzáadjuk a többi hozzávalót és az élesztős keveréket is. Néhány perc alatt egynemű tésztát gyúrunk, ha túl kemény vagy száraz, adjunk hozzá apránként még egy kis tejet, ha túl lágy, egy kevés lisztet szitáljunk még a tésztához. A meggyúrt tésztát minden oldaláról megolajozzuk, és letakarva duplájára kelesztjük, majd vékonyra nyújtjuk. 6-7 centiméter oldalszélességű négyzetekre vágjuk, majd minden egyes négyzetbe egy-egy kiskanálnyi lekvárt teszünk. Két átellenes sarkát összecsapjuk, és szellősen sütőlapra helyezük a papucsokat.

180 fokra előmelegített sütőben mintegy 20 perc alatt készre sütjük a süteményt.

HÁMÁNTÁSKA

páreve

4 tojás; 1 pohár barna cukor; ½ pohár olaj; 1 narancs leve; 5 pohár liszt; 1 csomag vaníliás cukor; 1 csomag sütőpor; A töltelékhez: Sűrű szilvalekvár, baracklekvár

Mák- vagy diótöltelék: 20 dkg darált mákot vagy diót és 10 dkg cukrot lábosba töltünk, apránként vizet adunk hozzá (annyit, hogy éppen keverhető legyen). Kis lángon, kevergetve, 10 perc alatt összefőzzük. Reszelt citromhéjjal és vaníliás cukorral is ízesíthetjük.

NEW YORK ÁRNYAI

Az új amerikai antiszemitizmus elsősorban a fehér felsőbbrendűséget hirdető, marginális, de erőszakos szubkultúrához köthető – kivéve New Yorkban, ahol feketék és latinók követik el a zsidóellenes atrocitások túlnyomó többségét. Miért alakult ez így? SERES LÁSZLÓ ÍRÁSA

ERŐSÖDŐ ANTISZEMITIZMUS NEW YORKBAN

„Rohadt, kib***tt zsidók! Hitler nem végzett elég jó munkát!” Ilyen és ehhez hasonló verbális inzultusokkal kell most már szinte naponta megküzdniük a Brooklyn Crown Heights és Williamsburg negyedeiben élő ortodox zsidóknak. Belelapozhatunk a helyi hírekbe, megnézhetjük mondjuk a crownheights.info napi híreit: feltűnő, hány durva atrocitás érte az utóbbi hónapokban az ott élő hászidokat.

És ha csak verbális támadásokról lenne szó. Jersey Cityben hatan meghaltak, amikor egy antiszemita szekta egy szatmári tulajdonú kóser deliben lövöldözött, teljesen egyértelművé téve, mely közösség tagjait akarják eltalálni. Monseyben Hanuka hetedik estjén egy férfi 15 embert megkéselt egy zsinagógában, előtte külön rákeresett arra, mi baja is volt Hitlernek a zsidókkal. Az antiszemita üvöltözők számos esetben felpofozták, leütötték, lesprézték áldozataikat, volt, hogy a párókát leverték az ortodox nők fejéről, rájuk kiáltva, hogy nem akarnak zsidókat látni a környéken. Két nő, akik egy hászid fiatalot ököllel torkon vágtak és fellöktek, közölték vele: megölik a zsidókat.

A tavaly bejelentett 421 New York-i gyűlölet-bűncselekmény fele irányult a hagyományos viselete okán látható zsidó közösség ellen, ez olyan 50 százalékkal több, mint az előző évi adat. A trend Amerika-szerte észlelhető, bár ha az ADL listáját nézzük, nem annyira a durva tettegesség, inkább horogkereszt-mázolások, graffitik és üvöltözések formájában mutatkozik meg az új amerikai antiszemitizmus, elválaszthatatlanul az online erős alt-right és a fehér felsőbbrendűséget hirdető más szélsőjobb mozgalmak térnyerésétől.

A GYŰLÖLKÖDÉS NEM FEHÉR „TERMÉK”

New Yorkban azonban az elkövetők elsősorban feketék és latinók, akárcsak a jersey-i mérszárlást elkövető „Fekete Héber Izraeliták”, akik a feketéket tartják az „igaz”, a zsidókat pedig a „hamis” zsidóknak. Ez a fenomén mindenképpen magyarázatot követel.

A politikailag korrekt világmagyarázat szerint afroamerikaiak, latinók, más etnikai kisebbségek ab ovo

NÉVJEGY

SERES LÁSZLÓ

- SZÜLETETT: 1963
- FOGLALKOZÁSA: újságíró, publicista, a Neokohn főszerkesztője
- CSALÁD: két gyermek apja

nem lehetnek rasszisták, hiszen ez az ideológia eredendően fehér „termék”, így a balos polkorrektség nem is igen tud mit kezdeni mondjuk a hatvanas évek Fekete Párducainak nyílt színi, fehér ellenes rasszizmusával vagy egy Louis Farrakhan szélsőséges iszlamista, fekete felsőbbrendűséget hirdető ideológiájával (az 1991-es Crown Heights-i fekete-zsidó konfliktus idején még antiszemita uszító Al Sharpton tiszteletes azóta hangot váltott, és ő is elment január elején a brooklyni „No Hate No Fear” antiszemitizmus elleni menetire).

Fontos hangsúlyozni, hogy az afroamerikai közösség túlnyomó többsége természetesen nem rasszista és nem antiszemita: ha nagyszüleik, dédszüleik még élnek, emlékezhetnek a csak pár évtizeddel ezelőtti szegregációs állapotokra vagy éppen Rosa Parksra, a bátor nőre, aki elindította a feketék polgárjogi mozgalmát.

A számtalan nemzetiséget, kultúrát magába olvasztó New York sem éppen a fehér rasszizmus fellegvára, ahogy néhány szélsőséges iszlám szereplő hangoskodása sem annak a jele, hogy különösebben teret nyert a muszlim hit a feketék köreiben. Akkor mi történhetett?

Vegyük a már említett „Fekete Héber Izraelitákat”: ez a néhány fős kártékony szekta

szinte ugyanazokat az előítéletes kliséket, frázisokat hangoztatja fekete közegben, amiket a fehér rasszisták a sajátjukban.

A zsidók tehetnek Amerika gazdasági bajairól, kulturális hanyatlásáról, önérdékű pénzhajhászok, kizsákmányolók, ahogy régen is, és ha a saját érdekeikről van szó, könyörtelenül és szívtelenül átgázolnak másokon. A zsidó szó elhagyásával, csak éppen a „gazdag tulajdonosra” cserélésével szinte ugyanezt halljuk a balos antikapitalistáktól, „progresszív”, „szociálisan érzékeny” nyelvezetbe csomagolva.

„Én nem vagyok rasszista vagy antiszemita, de úgy tűnik, a zsidó emberek minden épületet birtokolnak. Minden náluk van és semmit nem osztanak meg másokkal” – mondták el fekete brooklyni járókelők Ami Horowitznak, a PragerU videózó aktivistájának kamerájába, akárcsak azt, hogy „nem mondjuk, hogy ez helyes (mármost a támadások – a szerk.), de elveszik az épületeinket és mindent próbálnak drágábbá tenni a számunkra.” A történetek megértéséhez szükséges kulcsmondatot aztán egy fiatal srác böki ki a videó végén:

„Nem mondanám, hogy van rá okuk, de érthető, mert mindenki csak elvesz tőlünk.”

SZOCIÁLIS PROBLÉMÁK ÉS „KLASSZIKUS” ANTISZEMITIZMUS

Ez a „mindenki csak elvesz tőlünk” érzés látszólag lakhatási, szociális problémává redukálja a sorozatos antiszemita atrocitásokat. A gazdag lakástulajdonosok, főbérlők elleni hangulatkeltés, a gazdasági lecsúszástól, a környék dzsentrifikációjától való félelem nem is kell, hogy automatikusan szélsőséges, antiszemita

köztömben nyilvánuljon meg: a kulcskérdés az, miért talál egymásra a szociális demagógia és a zsidóellenesség. Miközben Trump alatt az amerikai gazdaság ismét igen jó helyzetben van, alacsony a munkanélküliség, az „inner city” gettókból igenis van kiút (ha végre szakítanának az állandó áldozatisági identitással), az intézményes szegregáció rég megszűnt, sőt a hatvanas évek óta „affirmative action” felzárkóztató programok segítik a kisebbségeket, a balos mítoszok dacára sem a bürokrácia, sem a rendőrség nem rasszista. Egyrészt a klasszikus antiszemita toposzok, konspirációs elméletek (a zsidók uralják a kormányzatot, a bankokat, az ingatlanpiacot, ők szervezték anno a rabszolga kereskedelmet stb.) a legfelvilágosultabb közegben is kiirthatatlanok, nem-hogy kevésbé felvilágosultban. Másrészt a baloldali narratíva térnyerése a campusokon és a médiában az anticionista, tehát Izrael-ellenes antiszemizmussal karöltve jelentkezik (pl. BDS mozgalom), és ez az „értelmiségi” tónus szalonképessé tette a nettó „utcai” antiszemizmust is. Pláne, ha az elkövetők érzékelik a mainstream nyilvánosság zavarát és hallgatását, a megkésett, elkenő reakciókat, az elhatárolódás vagy pláne tiltakozás halvány látszatát.

Ehhez jön még hozzá egy fontos szempont:

a harediek láthatósága, látszólagos kívülállása, idegenszerűsége: ők testesítik meg a zsidó-keresztény hagyomány eredetét egy egyre nihilistább, érték nélkülibb kulturális közegben.

Jane Coaston írja a Vox-on megjelent remek elemzésében („The conspiracy theories behind the anti-Semitic violence in New York”, jan. 3.), hogy New York államban lényegében kétpárti konszenzus tartja felelősnek a nagycsaládos ortodox zsidókat a kerület „túlfejlesztéséért”, dzsentrifikációjáért, egyfajta modern kelet-európai *stetl* létrehozásáért, teljes közösségi intézmények, világi iskolák „lenyúlásáért” – így ezek szerint ők maguk okolhatók a támadásokért.

Ehhez a politikai üzenethez már nem is kell sok szélsőséges körítést és világmagyarázatot hozzácsapni, nincs szükség Black Lives Matter kampányokra, hogy a zsidóellenes támadók morális igazuk tudatában érezzék magukat, amikor irracionális, előítéletes dühüknek hangot (és öklöt) adnak.

A fiú, aki kiénekelte magát a bajból

DÉNES ANNA MESÉJE

Purim Mezibusban, a Báál Sém Tov udvarában – ahhoz foghatót sehol nem láthattok, bármerre mentek is széles e világon! Ezrek gyűltek a faluba közelről és távolról, hogy lássák az örömet és hallják a Báál Sém Tov tanításait. Beszélt Eszter királynéről, Mordechájáról és a gonosz Hámánról és arról, hogy az Istent örömmel kell szolgálnunk. Ekkor megakadt a szeme a lebergi Meir Margolisz rabbi kisfián, Saulon. Odament hozzá, kézen fogta és arra kérte, hogy énekeljen az embereknek, és mutassa meg, hogyan lehet Isten tiszta szívvel és tökéletes örömmel szolgálni.

A gyermek boldogan teljesítette a cádik kérését, és különlegesen szép, csengő hangján kezdett bele egy purimi dalba. Purim végeztével a Báál Sém Tov odalépett a fiú apjához, és arra kérte, engedje meg, hogy szombatra Mezibusban maradhasson a gyermek.

„Igen megtisztelő, hogy a Mester megszerette a gyermekemet, és magánál akarja tartani szombatra” – mondta a büszke apa. – „Azonban még öt éves sincs. Hogy hagyhatnám itt egyedül?”

„Cseppet se aggódj, jó kezekben lesz a fiad” – mondta a cádik, és a kis Saul is megígérte, hogy jól viseli magát.

A szombat kimenetele után a Báál Sém Tov magához intette két tanítványát, befogatott a kocsijába, és a kislíval együtt elindultak Lembergbe. Egy kanyar után hirtelen világosságot láttak és hangokat hallottak. Egy fogadó állt az út szélén, melynek látogatói a hangokból ítélve már igencsak felöntöttek a garatra.

„Állítsd meg a kocsit” – szólt előre a Báál Sém Tov a kocsisnak. A Báál Sém Tov kézen fogta Sault, és egyenesen bementek a fogadóba. A részeg parasztok észre se vették a jövevényeket, nagy hangon daloltak tovább. A Báál Sém Tov erre hármat tapsolt, és csendre intette őket. A csapatnyi nótázó úgy meglepődött ezen, hogy azonnal elhallgattak.

„Azt mondjátok meg nekem” – dörgött a Báál Sém Tov hangja, – „akartok-e igazi éneklést hallani? Hallgassátok meg ezt a fiút, és akkor majd megtudjátok, mi az, hogy szívből dalolni.” Saul, kissé szorongva, de énekelni kezdte a purimi énekeket. Megbízott a Báál Sém Tovban, még akkor is, ha nem értette, miért kell az ittas parasztok előtt zsidó dalokat éne-

kelnie. A Báál Sém Tov ekkor odaintett három suhancot, akik a fogadó sarkában kártyáztak.

„Hogy hívnak?” – kérdezte a legmagasabbat. „Ivának” – felelte az. „Hát téged?” – „Anton vagyok”. – „És te?” – „Igor” – hangzott a felelet.

„Szeretném, ha megismerkednétek a kis barátommal. Ő Saul. Tetszett nektek a dala?”

„Igen” – felelték egyszerre.

„Rendben, örülök, hogy meg vagytok elégedve a barátommal. És most ígérjétek meg, hogy mindig kedvesek lesztek velem, bármi is történjék.”

A fiúk megígérték, hogy így lesz, bár fogalmuk sem volt róla, hogy mire jó ez a színjáték.

Évek teltek el. Saul, aki addigra kiváló tóratudós és sikeres üzletember volt, fontos üzleti úton járt. Eszter börtén tudott csak elindulni haza a falujába. Hiába hajtotta Saul a lovát, a dolog úgy állt, hogy még a purimi megilaolvasásra sem tud hazatérni. Sötétedni kezdett, és otthonától még egy erdő választotta el. Már félúton járt, amikor hirtelen három sötét alak ugrott elő a sűrűből, és lerántották a nyeregből. A banditák gyorsan megtalálták a nyereg alá rejtett pénzeszsákokat, és Saul tudta, hogy ezek a hétpróbás gonosztevők soha nem engedik szabadon azt, akit egyszer kifosztottak. Arra kérte hát őket, hogy még elmondhasson egy imát, mielőtt végeznek vele. „Mondj, amit akarsz, úgysem segít már rajtad semmi” – mondta az egyik gazfickó.

Az imádság után Saul a családjára gondolt, kedves feleségére és gyermekeire. Aztán hirtelen felrémlt előtte a rég elfeledett Purim a Báál Sém Tov udvarában. Könnyek csorogtak végig az arcán, és azt gondolta: „Ha már

nem tu-
tel-

dom többé a purimi micvékat jesíteni, legalább örömmel kell fogadnom azt, ami vár rám”. Azzal énekelni kezdett. Ugyanazt a dalt, amit annak idején Mezibusban énekelte és utána abban a világvégi fogadóban. Egyszerre arra lett figyelmes, hogy a banditák tátott szájjal bámulnak rá. Hirtelen megértette. „Iván? Igor? Anton?” – kérdezte csöndesen. A gonosztevők vad tekintete hirtelen meglágyult, és a legmagasabb így szólt: „Saul, kérlek, bocsáss meg nekünk. Nem tudtuk, hogy te vagy az.”

Azonnal visszaadták a pénzét, sőt el is kísérték az erdő széléig, nehogy bárki megtámadja őt.

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

A színvonalas idősothon képes eleget tenni a sokszínű elvárásoknak.

Hegedüs Györgyné, Róza néni
2003 óta a csepeli otthon lakója

Visky Éva néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

Lőrinczi Andrásné, Tilda néni
2001 óta a csepeli otthon lakója

**Nekem az öngondoskodás a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a függetlenség, önállóság megőrzése,
- » a biztos lakhatás,
- » a mindennapi terhektől mentes élet,
- » az egészségmegőrző szolgáltatások,
- » a támogató közösség.

**Nekem az aktív pihenés a legfontosabb!
A döntésnél elsődleges volt**

- » az egészség megőrzését támogató szolgáltatások,
- » a saját, légkondicionált kirándulóbusz,
- » a kirándulóprogramok országszerte,
- » a szabadidő hasznos eltöltésének sokszínűsége közösségben.

**Nekem a társas kapcsolatok a legfontosabbak!
A döntésnél elsődleges volt**

- » a családi légkör,
- » a támogató közösség,
- » az intézmény falain belül zajló aktív társasági élet,
- » az intézményen kívüli kapcsolatépítés és
- » az új barátságok kötésének lehetősége.

Jöjjön, nézzen be hozzánk! Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

A fenti képek marketingcéllú hozzátételhez a jogosultak előzetesen írásbeli engedélyükkel hozzájárultak

Dáf hájomi
דף היומי

Minden hétköznap
reggel 7:30-8:30

vasárnap: 11:00

Napi Talmud tanulás Óbudán

A lublini **Meir Spira rabbi** által 1923-ban indított kezdeményezés 7 év, napi egy órás tanulás mellett vezet végig a Babilóniai Talmud felbecsülhetetlen tudás-tengerén úgy, hogy a programban résztvevők minden nap egy teljes talmudi oldalt tanulnak végig.

Köves Slomó rabbi vezetésével először nyílik lehetőség magyar nyelven bekapcsolódni a *Dáf hájomi* 14. ciklusába.

Kezdés: 2020. január 2.

Befejezés: 2027. június 7.

Helyszín: Óbudai Zsinagóga Budapest, 1036 Lajos u. 163.

Érdeklődés: talmud@zsido.com **Jelentkezési lap:** zsido.com/talmud

Ösztöndíj: A rendszeres tanúlással 72.000 Ft/hó kolel ösztöndíjra is érdemessé válhatnak a hallgatók

EMIH

BÉT MENÁCHEM
EMIH GYERMEKOKTATÁSI KÖZPONT

MAGYAR ÉS IZRAELI OKTATÁSI
SZAKÉRTŐK AJÁNLÁSÁVAL!

TRADÍCIÓ ÉS FEJLŐDÉS

- Államilag akkreditált 8 osztályos képzés
- Beszédközpontú nyelvoktatás tudásszint szerinti bontásban
- Informatika oktatás első osztálytól
- Alternatív módszerek, modern technológia
- Alacsony osztálylétszám
- Pedagógus továbbképzés
- Pozitív zsidó identitás
- Egyéni fejlesztés

BÉT MENÁCHEM HÉBER-MAGYAR KÉTTANNYELVŰ ÁLTALÁNOS ISKOLA

Tudj meg többet rólunk: www.zsidoiskola.hu | 1074 Budapest, Dohány utca 32-34. | +36 1 781 4760; +36 70 379 1250